

UN MONUMENT DE LIMBĂ LITERARĂ: BIBLIA LUI SAMUIL MICU

Reeditarea *Bibliei de la Blaj*, supranumită și *Biblia* lui Samuil Micu sau, uneori impropriu, *Biblia* lui Bob, marchează repunerea în circuitul științific – filologic și teologic, în același timp – a unui moment de referință al culturii scrise din secolul al XVIII-lea, cu un rol de loc neglijabil în procesul de unificare a limbii române literare. Apărută în 1795, noua versiune integrală a Sfintei Scripturi, datorată eruditului cărturar iluminist Samuil Micu, a devenit, pentru mai multe decenii, un adevărat model în literatura noastră ecleziastică. Pentru a fixa locul și importanța acestei monumentale tipărituri românești, scoasă la lumină în pragul epocii moderne, vom schița, mai întâi, câteva coordonate de ordin filologic și lingvistic, cu referiri la descrierea generală a cărții, tehnica și arta tipografică, filigranele hârtiei, diferențele de tiraj, persoana tipografilor și chestiunile legate de tipărire, stabilirea versiunilor originale și aspecte ale traducerii, probleme de filiație a textelor, iar, în final, o paralelă lingvistică între *Biblia de la București* și *Biblia de la Blaj*.

REPERE BIBLIOLOGICE

Suprinzând traducerea Vechiului Testament și a Noului Testament în limba română, volumul este de format in-folio (380/390 x 250/260 mm), având, potrivit surselor bibliografice consacrate, 10 file nenumerotate + 849 + 246 pagini¹. Filele liminare conțin o succintă prefață a traducătorului, intitulată *Cătră cetitoriu*, urmată de un amplu *Cuvânt înainte la S[fânta] Scriptură*, apoi de o mică introducere *În ceale cinci Cărți ale lui Moisi*, precum și de un scurt preambul la *Cartea Facerii*. După această secțiune cu un conținut isagogic, filele liminare [8]-[10] cuprind *Însămnarea apostolilor și a evangheliilor duminecilor*, apoi înștiințarea *Cătră cetitoriu*, aparținând diortositorului Petru Gherman de Peterlaca, iar în final o erată. Cu toate că cele mai multe exemplare pe care le-am consultat prezintă această dispunere a paginajului din partea introductivă, există unele în care filele [8]-[10] se află compactate, în mod firesc, la sfârșitul cărții. Am adoptat, prin urmare, următoarea structurare a paginajului (pe care am consemnat-o în exemplarul cu cota CRV 601 de la BAR, filiala Cluj, în exemplarul R 1620 de la Biblioteca Facultății de Litere din Cluj, în exemplarul V 19 de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj, în exemplarul CVR 497 de la Muzeul Unirii din Alba Iulia, precum și în cel aflat în posesia

Pr. prof. Ioan Bizău din Cluj, cel din urmă exemplar fiind pus la dispoziția editorilor pentru reproducerea anastatică): [7] f. + 894 p. + 246 p. + [3] f.

Paginajul real este însă puțin diferit datorită unor greșeli de numerotare. Astfel, în loc de p. 255 este tipărit 256, număr reluat corect pe pagina următoare, în loc de p. 452 apare 442, iar p. 874 este numerotată, în mod greșit, 876. Dacă aceste erori nu afectează numărul total de pagini ale Vechiului Testament, în partea a doua a cărții apar câteva repetiții care modifică volumul ediției. După p. 135, se revine în numerotare la p. 132, în loc de p. 136, din care rezultă un decalaj de patru pagini, care se menține până la sfârșit, conducând la următoarea paginaj, pe care am restabilit-o în cadrul ediției de față: [7] f. + 894 p. + 250 p. + [3] f.

Oglinda zațului este de 305 x 178 mm, textul fiind cules, de regulă, pe două coloane, cu excepția unor părți introductive la cărțile Vechiului și Noului Testament, tehnoredactate pe o coloană. Fiecare pagină are, în mod obișnuit, câte 63 de rânduri. Tiparul a fost executat cu caractere de trei mărimi: litere de rând, cu o înălțime medie de 2 mm, folosite în introduceri, cu majuscule de 4 mm și inițiale simple de 6 mm, utilizate, în special, în titlurile cărților componente; litere de rând, având, de regulă, 1, 5 mm, iar cele majuscule de 2, 5 mm, întrebuințate la imprimarea textului propriu-zis; litere mici de rând, de circa 1, 2 mm, utilizate în scoliile *Bibliei* (rezumatele capitolelor, notele de subsol ale lui Samuil Micu și locurile paralele).

Caracterele mai mari de litere aparțin tipului folosit în tipografia de la Bălgrad în perioada 1683-1702, mai exact o dată cu imprimarea *Sicriului de aur*, de la Sebeș, și până la tipărirea catehismului catolic intitulat *Pânea pruncilor*. Întregul instrumentar, în care erau incluse și matrițele sau poansoanele necesare turnării unor noi garnituri de litere, au fost aduse la Blaj, în 1738, de către episcopul Inochentie Micu-Klein². Într-un raport întocmit în 29 octombrie 1771 de Iosafat Devai, prefectul tipografiei blăjene, către episcopul Atanasie Rednic, se oferă amănunte despre soarta tipografiei rămase în paragină și repunerea ei în funcțiune sub episcopatul lui Petru Pavel Aron³. Primele tipărituri apărute la Blaj vor utiliza deci, în mare parte, atât garniturile de litere, cât și materialul decorativ provenit de la Bălgrad, cărora li se va adăuga, în deceniile următoare, o nouă ornamentică. Această continuitate este afirmată, de altfel, în predoslovie primei ediții a *Strastnicului* de la Blaj din 1753: „Și aflând cum că din zilele

¹BRV, II, nr. 595, p. 380-382.

²Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902, p. 356.

³Vasilie Popp, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și în vecinătatea țării de la începutul lor până la vremile noastre*, Sibiu, 1838, p. 38-42.

preasfințitului și în Domnul răpăosatului chir Atanasie, mitropolitul Bălgradului, până în vremile de acum, a noastră tipografie în măhramă s-au ținut învălită, și pentru aceea mare scădere în ceale sufletești s-au întâmplat, lipsind sămănătorii și sămânța, am judecat de lipsă a fi cum nu numai cu cuvântul, ce și cu tipariul încredințatul talant și buna sămânță a-l împărți și a o sămăna”.

Pe lângă garniturile obișnuite de litere, la tipărirea *Bibliei* au fost întrebuințate numeroase inițiale ornate, încadrate în chenar, având linia literei de culoare albă, plasată pe un fond decorat cu motive fitomorfe, iar uneori hașurat. Apar trei categorii de inițiale ornamentate, în funcție de dimensiuni: mici (17 x 14 mm), medii (23 x 18 mm) și mari (28 x 22 mm).

Fără să exceleze printr-o ornamentație foarte bogată, *Biblia* conține câteva elemente decorative de o anumită finețe stilistică, realizate prin clișee săpate în lemn, la fel ca inițialele ornate. La începutul *Vechiului Testament* apare un frontispiciu oblong (179 x 41 mm), format dintr-un câmp ornamentat cu ghirlande de flori, având un medalion central în care este reprezentat, pe un tron de nori, Iisus Hristos binecuvântând. În rest, întâlnim trei tipuri de viniete, cu câte una sau trei ocurențe. La sfârșitul *Vechiului Testament* se găsește o vignetă cul-de-lampe, de factură barocă, întruchipând un cap de serafim înaripat, amplasat pe un suport de vrejuri vegetale. Dedesubt, se disting inițialele P. T., care pot fi atribuite lui Petru Tipograful, respectiv, lui Petru Papavici, cunoscutul tipograf și xilograf venit de la Râmnic la Blaj. Vinieta a mai fost folosită în diverse tipăriri blăjene, începând cu *Apostolul* din 1767⁴, fiind o imitație după modelul întâlnit în *Cazania* lui Varlaam, apărută la Iași, în 1643, în *Pravilele împărătești*, tot de la Iași, din 1646, sau în *Îndreptarea legii*, scoasă la Târgoviște, în 1652. Cea de-a doua vignetă, aflată la finele *Evangeliei de la Mateiu*, al *Evangeliei de la Ioan*, precum și al *Cărții Sfântului Pavel apostol către coloseani*, este compusă din volute vegetale ce încadrează un medalion sferic, având în centru o cruce. Ultima vignetă, reprodusă la sfârșitul *Noului Testament*, este de tip arabesc, fiind formată din linii spiralate dintre care se detașează imaginea unui fluture.

Două mici xilografuri, concepute într-o manieră neobizantină, ilustrează începuturile unor evanghelii. Apare, mai întâi, *Sfântul evangelist Mateiu* (87 x 70 mm), cu o carte și o pană în mână, însoțit de un înger. A doua gravură îl reprezintă pe *Sfântul evangelist Ioan* (87 x 71 mm), scriindu-și evanghelia, flancat de simbolul vulturului.

Tot cu ajutorul clișeele gravate în lemn sunt reproduse două titluri: *Dumnezeiasca Scriptură cea Veachie și Sfânta Evanghelie a Domnului Iisus Hristos de la Mateiu* (cu mai multe ligaturi, asemănător manuscriselor).

Pagina de titlu, cu un ancadrament simplu alcătuit din ornamente de compoziție tipografică, degajă aceeași sobrietate ca a tipăriturilor de la Bălgrad, pe care o întâlnim și în *Biblia de la București*. Câteva dintre specițiile de ornamentică apar și în decorațiile interioare ale cărții: un motiv fitoform, format din frunzulițe trifoliolate, cu codițele curbate în semicercuri, asemănător cu cel din *Noul Testament de la Bălgrad*, din 1648, diverse fleuroane stilizate, precum și motivul astragalului, constituit din mici baluștri mărgelați.

Tiparul este executat în negru, pe o hârtie de proveniență indigenă. Un sortiment de hârtie mai groasă, puțin poroasă, folosit în special la imprimarea *Vechiului Testament*, conține filigranul morii din Făgăraș, în care este reprezentată stema imperială, iar în contramarcă cifra 4, într-un mic cadru, însoțită de inscripția FOGARASCH⁵. Celălalt sort de hârtie, mai subțire, utilizat la tipărirea *Noului Testament*, este de proveniență sibiană. În filigran este redată stema orașului Sibiu: două săbii încrucișate, cu vârfurile în jos, suprapuse peste un scut romboidal cu extremitățile lobate, surmontate de o coroană, iar dedesubt este inscripționat HERMANSTADT. În contramarcă este înscrisă, într-un medalion circular cu două protuberanțe, cifra 4. Protocoalele tipografiei consemnează, de altfel, aprovizionarea cu hârtie din morile transilvănene respective.

Aceste documente de arhivă, intitulate *Rationes Typographiae Balasfalvensis* (1787-1821)⁶, ne oferă și alte informații relevante privind tipărirea și difuzarea *Bibliei de la Blaj*. Sunt consemnate, astfel, stocurile din această impunătoare carte, în decursul anilor, pe măsură ce exemplarele se comercializau: în 1797 se mai aflau în tipografie 1260 de exemplare, în 1798, un număr de 1230, în anul următor, 1202, în 1800 erau 1022 de volume, în 1803-1804 mai existau 750 de exemplare, în 1807 doar 520, iar în anul 1821 rămăseseră 87 de exemplare. Pe baza stocului inițial, tirajul *Bibliei* a fost evaluat la circa 1350 de exemplare⁷, putându-l însă estima chiar la 1400 de exemplare. Tot în registrele de socoteli ale tipografiei blăjene se menționează remedierea unor exemplare defectuoase. Astfel, la doi ani după apariția *Bibliei*, o cantitate apreciabilă de hârtie „numărul 4” era folosită pentru refacerea colii 62 de la tirajul încă nedifuzat⁸.

⁴Vezi și Cornel Tatai-Baltă, *Pagini de artă românească*, Blaj, 1998, p. 57.

⁵Cf. și Gabriela Manolache, *Date privind tipărirea „Bibliei” de la Blaj*, în „Biblioteca și cercetarea”, XII, 1988, p. 238.

⁶Muzeul de Istorie din Blaj, dosar 1269; vezi Cornel Tatai-Baltă, Teodor Smericinski, *Din activitatea tipografiei de la Blaj (1787-1821) reflectată de un material arhivistic*, în „Apulum”, XIX, 1981, p. 239-258; Gabriela Mircea, *Etape ale difuzării Bibliilor blăjene între anii 1795-1822*, în „Biblioteca și cercetarea”, XX, 1996, p. 96-105.

⁷C. Tatai-Baltă, T. Smericinski, *art. cit.*, p. 249.

⁸*Rationes*, f. 283^r; G. Manolache, *art. cit.*, p. 237.

În exemplarele pe care le-am examinat, nu am constatat însă diferențe de text în porțiunea respectivă, acestea făcând, probabil, parte din cele refăcute în 1797. În schimb, am întâlnit în toate exemplarele o omisiune de tip *bourdon* în textul din coala tipografică anterioară. Iată pasajul pe care l-am reconstituit, din ultimul verset al Psalmului 68: *și vor lăcui acolo și-l vor moșteni pre [dânsul, și seminția robilor Tăi vor stăpâni pre] el, și cei ce iubesc numele Tău vor lăcui într-însul*. Textul omis dintre prepozițiile *pre*, care se repetă, a fost refăcut după *Psaltirea* apărută la Blaj, în 1764, preluată cu fidelitate maximă de către Samuil Micu. Este posibil să existe exemplare din *Biblie* care să conțină această porțiune de text corectată, în cazul în care operația de refacere din 1797 a vizat pasajul amintit. Tot în Psalmul 68 este sărit la numerotare versetul 29, neconcordanță care se menține până în final.

O diferență de tiraj apare totuși în cartea *Înțelepciunea lui Sirah*, unde, în unele exemplare, capitolul 26 are 34 de versete în loc de 25. Pasajul adițional l-am identificat numai în două dintre exemplarele consultate: în cel aparținând părintelui ieromonah Silvestru Augustin Prunduș, din Cluj, precum și în exemplarul primat de la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj (cota BRV 595), cel din urmă având retipărite paginile 811-812 și în varianta prescurtată, legate însă greșit la sfârșitul *Vechiului Testament*. După versetul 21, comun pentru ambele tiraje, apar în plus versetele 22-30, corespondențele de versete dintre seria amplificată și cea redusă fiind, în continuare, următoarele: 31-22, 32-23, 33-24, 34-25. Aceste versete suplimentare, consacrate defectelor „muiarii”, care se regăsesc și în protograful traducerii lui S. Micu (Ms. rom. 115, BAR, filiala Cluj), sunt în concordanță cu versiunea din *Biblia Complutensis*, fiind eliminate însă din alte versiuni ale *Septuagintei*. Remarcăm faptul că în manuscris versetele 22 și 30 sunt marcate cu o cruciuliță, probabil de către revizorii lucrării, ceea ce a condus, ulterior, la această epurare și la reimprimarea paginilor 811-812 din coala 102. Considerăm deci că structura mai redusă a capitolului 26, existentă în majoritatea exemplarelor, este posterioară tipăririi inițiale, fiind rezultatul unei remedieri sesizabile și în modul de încliere a paginilor respective. Nu este exclus ca registrele tipografiei blăjene să se refere la această operație de înlocuire, confundându-se în situația dată numărul 102 cu 62.

O altă diferență de tiraj pe care o semnalăm apare în cuprinsul *Noului Testament*, la p. 164 [=168], unde la 2 Cor 3, 17, după segmentul de verset cursiv

iară Domnul easte Duhul, în unele exemplare este introdusă nota *a*, în text și în subsol, cu următorul conținut: *Adecă Duhul acela easte*.

Nu înclinăm însă, în totalitate, în favoarea imprimării a două sau mai multor tiraje distincte ale *Bibliei*, deoarece diferențele constatate puteau decurge din retipărirea unor coli izolate și refacerea exemplarelor încă nedistribuite. Cu toate că are o paginație separată, fiind imprimat pe un sortiment diferit de hârtie, *Noul Testament*, care a circulat, în unele cazuri, și în volume separate, este un pseudo-coligat tipografic, *Biblia* având o foaie de titlu unică. Este posibil ca tirajul *Vechiului Testament* să fi fost tipărit în avans, după care a urmat o pauză necesară culegerii *Noului Testament*, ceea ce ar explica diferențele privind filigranul hârtiei, precum și legarea separată a unor exemplare.

TIPARUL

mănunte privitoare la durata tipăririi ne oferă notița semnată de ieromonahul Gherman, de fapt un epilog din care rezultă că prefectul de atunci al tipografiei, cunoscut sub numele de Gherman Peterlachi sau Petru Gherman de Peterlaca, își asumase, totodată, calitatea de diortositor. Anterior, el mai efectuase corectura la *Liturghiile* din 1775 și la *Evanghelia* din 1776, ambele apărute la Blaj.

Din mențiunea lui Peterlachi, reiese că tipărirea *Bibliei* a durat doi ani, eșalonându-se între 1 noiembrie 1793 și 15 noiembrie 1795. Pregătirile începuseră mai înainte, în acest scop fiind făcută o masivă achiziție de 272 de „legături” de hârtie, înregistrată în protocoalele tipografiei în data de 7 octombrie 1792⁹.

În anii anteriori, tentativele lui S. Micu de a tipări *Biblia* pe cont propriu eșuaseră, astfel că, la solicitarea sinodului din 24 septembrie 1791, manuscrisul este vândut tipografiei blăjene cu suma de 600 de florini¹⁰. Tot în aceste faze pregătitoare se înscrie demersul făcut de episcopul Bob în vederea obținerii aprobării de tipărire, printr-o scrisoare adresată guberniului ardelean, la 1 noiembrie 1792, în care afirmă că ediția veche a *Bibliei* este depășită, fiind plină de „cuvente neacomodate evului nostru și preste totul de scăderi multe”¹¹.

Arhiva tipografiei de la Blaj ne dezvăluie, de asemenea, numele tipografilor care au activat în acea perioadă, ei nefiind menționați în carte. Astfel, la sfârșitul lunii noiembrie 1795, sunt plătiți 8 tipografi¹²,

⁹C. Tatai-Baltă, T. Smericinschi, *art. cit.*, p. 248.

¹⁰Vezi Zenovie Pâclișanu, în „Cultura creștină”, VIII, nr. 5-6, martie 1919, p. 101; idem, *Un vechi proces literar (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior)*, în AAR, Mem. sect. ist., seria III, tomul XVI, mem. 12, 1935, p. 232.

¹¹I. M. Moldovanu, *Documente pentru biografia lui S. Clain*, în „Arhivă pentru filologia și istoria”, nr. XXXIV, 20 aprilie 1870, p. 676.

¹²C. Tatai-Baltă, Gabriela Mircea, *Lucrătorii tipografiei de la Blaj (1787-1821) în context documentar (I)*, în „Apulum”, XXV, 1988, p. 378; G. Manolache, *art. cit.*, p. 235.

care contribuieră, într-o măsură mai mare sau mai mică, la imprimarea *Bibliei*. Cel dintâi este amintit Ștefan Huszi, magistrul tipografiei, denumit „typographus primus”, considerat unul dintre cei mai pricepuți meșteri blăjeni, inițiat și în gravură¹³. El era secondat de Dimitrie Finta, care avea atribuțiile de „typographus secundus”, fiind, în același timp, culegător și gravor. Celor doi li se poate atribui, totodată, execuția gravurilor în lemn folosite la ornamentarea cărții. Lor li se adaugă, apoi, Ioan Suci-Söcs și Ioan Moldovan, culegători de litere, Iosif Almași, având calitatea de „pelcarius”, care încărca forma de tipar cu cerneală, urmași de Gheorghe Bistra și Teodor Todi, ambii deținând funcția de „impressor”, ca și pe aceea de turnător de litere, lista fiind încheiată de Paul Iclozan, care activa ca „purgator litterarum”, adică curățitor de litere.

Privitor la amploarea activității tipografice desfășurate la Blaj sunt menționate, în această perioadă, trei prese sau teascuri, aflate în stare de funcționare¹⁴. Un ultim element de ordin documentar, demn de reținut, este legat de prețul de desfacere a *Bibliei*, care se ridică, în 1797, la 20 de florini renani și 24 de creițari, iar tot în același an evoluase la 22 de florini renani și 36 de creițari, pentru ca, în 1818, prețul unui exemplar, din stocul care nu se epuizase încă, să se tripleze¹⁵. Notița lui Gherman Peterlachi, încercând să justifice „smintealele” din carte, se referă la dificultățile cu care s-au confruntat tipografii, nevoiți să culeagă „de pre izvod scris cu mâna, care, macar că bine s-au plătit izvoditoriului ca limpede scris să se deaie, de atâtea îndreptări și ștersături era plin, cât pre multe locuri abia cu mare luare aminte să putea ceti”. Remarca malițioasă a prefectului tipografiei va trezi, bineînțeles, reacția lui S. Micu, care, într-o scrisoare din 8 noiembrie 1796, adresată lui Bob, se arată contrariat de această practică nemaîntâlnită până atunci: „... in ipsis bibliis typo adpositum sit me optime exolutum esse, quod in nullo unquam libro factum adhuc vidi”¹⁶.

TRADUCEREA

laborarea unei noi versiuni a *Bibliei* reprezintă o cheie de boltă pentru opera teologică, filosofică, istorică și lingvistică a lui Samuil Micu, prin care egalează și,

deseori, depășește traducerea pe care spătarul Nicolae Milescu, secondat de „dascălii locului”, o realizase cu un secol mai devreme. Ideea de a se angrena la o asemenea lucrare de amploare i-a fost sugerată ieromonahului polihistor de către protectorul său, Ignatie Darabant, pe atunci vicar general la Blaj¹⁷. Micu se decide să traducă *Biblia* începând din anul 1783, pe vremea când era prefect de studii la Colegiul Sf. Barbara din Viena. Unele dintre fazele lucrării sunt consemnate în prima variantă, incompletă, din protograful traducerii *Vechiului Testament*: Ms. rom. 70 (Fc, Iș), Ms. rom. 71 (Lv, Nm, Dt) și Ms. rom. 64 (1 Rg, 2 Rg, 3 Rg), păstrate la BAR, filiala Cluj. Potrivit însemnărilor lui Micu, *Cartea Facerii* a fost tradusă din 1783 până în 19 ianuarie 1784, *Cartea Ieșirii, Leviții, Cartea Numerilor și A doao Leage* au fost încheiate în 18 decembrie 1784, *Cartea întâi a împăraților* a fost începută în martie 1785, iar *Cartea a doao a împăraților* a fost terminată în 26 iulie 1785. Chiar și numai după aceste date parțiale se poate aprecia ritmul de lucru al traducătorului, mai lent la început și care s-a intensificat, desigur, pe parcurs. Nu credem că întreaga traducere a *Bibliei* era încheiată încă din 1785, după cum susțin I. Modrigan¹⁸ și Z. Pâclișanu, ultimul aducând ca argument solicitarea de către Micu, în octombrie 1785, a unui împrumut de la stat de 4000 de florini în vederea tipăririi cărții¹⁹. Cărturarul blăjean făcea, probabil, aceste demersuri pe măsură ce ajunsesse într-un stadiu avansat al traducerii. Cert este că abia în 13 iunie 1786 manuscrisul, probabil doar *Vechiul Testament*, a fost trimis spre lectură episcopului greco-catolic de la Oradea, Moise Dragoș. Acesta se va pronunța, nefavorabil, în data de 17 noiembrie 1786, criticând faptul că noua versiune este diferită de celelalte cunoscute până atunci, deoarece conține lucruri noi, care nu s-ar afla în codicii Sf. Scripturi, pentru ca, în final, să-i propună lui Micu „să o scrie încă o dată, mai legibil”²⁰. La fel de nedrept în aprecierea traducerii va fi și mitropolitul sârb Moise Putnik de la Carlovăț²¹, poziții care îl vor determina pe Micu să încerce, în decursul anilor 1787-1788, să-și tipărească lucrarea pe cont propriu. Într-o scrisoare din 9 noiembrie 1787, el îl anunța pe Samuil Vulcan, pe atunci vicerector la seminarul din Lemberg, că a terminat traducerea Sf. Scripturi după *Septuaginta*, pe care dorește să o dea la tipar pentru folosul întregii comunități, făcând un apel pentru a obține contribuția unor prenumerați²².

¹³Ioan Rațiu, *Din trecutul meseriilor și negoțului din orașul Blaj*, Blaj, 1912, p. 20.

¹⁴C. Tatai-Baltă, T. Smericinschi, *art. cit.*, p. 246.

¹⁵*Ibidem*, p. 256.

¹⁶I. M. Moldovanu, *Documente...*, în „Archivul pentru filologia și istoria”, nr. XXXVI, 5 iulie 1870, p. 715.

¹⁷Z. Pâclișanu, *Un vechi proces literar*, p. 231.

¹⁸Ioan Modrigan, *Cum a apărut Biblia lui Clain? Pe bază de documente inedite*, în „Cultura creștină”, VIII, martie 1919, nr. 5-6, p. 97.

¹⁹Z. Pâclișanu, *art. cit.*, p. 231.

²⁰I. Modrigan, *art. cit.*, p. 98.

²¹*Ibidem*; vezi și Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, p. 34.

²²Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori: Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain*, în AAR, Mem. sect. lit., seria III, tomul II, mem. 3, 1924, p. 202-203.

Cererea de abonamente este repetată, fără succes, și în anul următor, după care nu se mai înregistrează decât tentativa hazardată din 1790 de a edita *Biblia* cu sprijinul episcopului Gherasim Adamovici²³.

Câteva amănunte referitoare la sursele și metoda traducerii noii versiuni a *Bibliei* sunt furnizate în succintul prolog al cărții, intitulat *Cătră cetitoriu*, semnat de Samuil Micu. Cărturatul mărturisește, de la început, cu probitate, izvoarele pe care le-a utilizat, între care se află *Biblia* „cea veachie românească”, apărută la București, în 1688, cu precizarea că „mai ales Testamântul cel Vechiu, mai mult de Nou, de pre cel elinesc a celor șeptezeci de dascalii l-am talmăcit”.

Ediția critică de mare autoritate la care credem că a apelat Samuil Micu, ce reflecta stadiul hermeneuticii biblice din primele decenii ale secolului al XVIII-lea, aparține lui Lambert Bos (1670-1717), un elenist de marcă de la Universitatea din Haneker: Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ. *Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum, secundum exemplar Vaticanum Romae editum*, Franequerae, Excudit Franciscus Halma, 1709. O reeditare a acestei versiuni a *Septuagintei* va apărea la Amsterdam, în 1725. Textul ediției olandeze fusese stabilit prin confruntarea variantelor din codicele de la Vatican, Alexandria și Oxford, precum și a celui din siriacă, a versiunilor lui Aquila, Symmachos și Theodotion, prin comparații cu Tetrapla și Hexapla lui Origen, printr-o paralelă critică între *Biblia Complutensis*, apărută la Alcalá de Henares între 1514 și 1517, *Biblia Aldina*, din 1518, de la Veneția, cu ediția derivată, tipărită la Frankfurt, în 1597, și între *Biblia Romana*, apărută, sub auspiciile lui Sixtus al V-lea, în 1587. Aparatul critic înregistra, astfel, numeroase lecțiuni și variante care îi permiteau traducătorului român să elucideze, în mare parte, sensurile unor pasaje dificile și să găsească echivalențele potrivite. Modelul acestui tip de critică textuală este preluat și aplicat de către Micu, care, urmând în linii mari *Biblia de la București*, traduce din nou după *Septuaginta* multe porțiuni, consemnând în notele de subsol atât diferențele față de ediția din 1688, cât și alte lecțiuni din sursele fructificate de Lambert Bos în ediția de la Franeker.

Referirile comparative la *Biblia de la București* (BB) sunt frecvente în *Biblia de la Blaj* (BBl), chiar dacă nu sunt întotdeauna conforme cu originalul, uneori având o explicitare suplimentară: BBl *Să nu meargeți la cei ce (g) vrăjesc și de descântători să nu vă lipiți* (Lv 19, 31); nota g, p. 111: *Bibliia cea veachie are: băznuitoriu de pântece, prin care se înțeleg vrăjitorii aceia carii din mașele dobitoacelor spunea ceale viitoare*; cf. BB *Să nu urmați celor ce băsnuiesc den pântece și cătră vrăjători să nu vă lipiți*; BBl *ispravnici (a) judecătorilor voștri*; nota a, p. 158: *În cea veachie easte: purtători de cărți în loc de ispravnici*; cf. BB *aducători de cărți judicătorilor voștri*; BBl *și au zidit cetatea împregiur, din margine și primpregiur (a)* (1 Par 11, 8); nota a, p. 360: *În cea veachie se află și aceastea: iară Ioav au păzit ceaealaltă cetate carea*

rămăsease, și au dat războiu și au luat cetatea; cf. BB *și Ioav au cruțat rămășița cetății, și au dat războiu și au luat cetatea*; BBl *și până la mai-marele puterii s-au mărit (g)* (Dn 8, 11); nota g, p. 696: *În cea veachie easte: și până la voivod va mântui robiiia*; cf. BB *și până unde voivodul va mântui robiiia*.

Diferențele apar și în versetele în care ediția din 1688 este recunoscută ca model pentru pasajul respectiv: BBl *Veniți să bem vin și să ne îmbătăm, și să fie această zi, mâne, mare mai mult foarte (a)* (Is 56, 12); nota a, p. 588: *Acest verș în unele Biblii nu să află, iară în cea veachie easte*; cf. BB *Veniți să luăm vin și să ne îmbătăm beție, și va fi ca această zi, mâne, mare împrejurul tău*.

Există situații în care soluțiile de traducere sunt comune edițiilor din 1688 și 1795, însă S. Micu adnotează, minuțios, unele locuri aparent obscure: BB *să rădicară asupra lui rădicare* (2 Par 25, 27); cf. BBl *s-au sculat asupra lui sculare (a)*; nota a, p. 394: *Adecă: au făcut sfat cu tiranie asupra lui ca să-l omoară*; BB *om și arma lui, la apă* (Ne 4, 23); cf. BBl *și arma lui, la apă (a)*; nota a, p. 418: *Adecă, nici când să spăla după obiceiul nu țipa armele*; BB *și înțără în blestem și jurământ* (Ne 10, 29); cf. BBl *și au înțără (a) în blăstăm și jurământ*; nota a, p. 423: *Au făcut, adecă au făgăduit cu blăstăm și jurământ*; BB *Cu buzele va paște împăratul* (Pr 22, 1); cf. BBl *Cu buzele va paște împăratul (a)*; nota a, p. 532: *Adecă: împăratul cu vorbele gurii sale paște pre norod*; BB *pentru necertarea limbilor* (Os 7, 15); cf. BBl *pentru nepedepsirea limbii lor (a)*; nota a, p. 704: *Că nu și-au învâțat limba sa*.

Aparatul critic al *Bibliei* din 1795 conține, de asemenea, o serie de trimiteri la alte izvoare, ilustrând, în bună măsură, orizontul cultural și modul doct de lucru al traducătorului. Se fac dese referiri la *Biblia* de la Alexandria, la cea de la Complutum, la textul masoretic, la *Vulgata* sau la o versiune din aramaică. Spicuim câteva dintre aceste note: Fc 37, 7: *Mi să părea că voi (b) legați snopi în mijlocul câmpului*; nota b, p. 36: *Jido., sir., arăb., lat., hald., samar. are: că noi legam snopi în țarină*; Iș 38, 8: *temeiul ei de aramă înțără (a) oglinzile muierilor*; nota a, p. 89: *Înțără am luat din Bibl. sirienească, cea românească și latinească are din în loc de înțără*; Lv 19, 26: *Să nu mâncați pre munți (b)*; nota b, p. 110: *Cea jido., latinească, arăbească, persească au : să nu mâncați sânge sau cu sânge*; cf. ed. Bos, p. 154, nota 53: sic O.C. et Ald. sed Ms. A. οἰωνῖσθε οὐδὲ ὀρνιθοσκοπηθήσεσθε; Nm 11, 25: *Iară deaca s-au odihnit duhul înțără-înșii, au prorocit și apoi nu au mai adaos (a)*; nota a, p. 132: *Bibliia letinească Vulgata are: Și după ce au odihnit înțără ei duhul au prorocit și mai mult nu au încetat*; 1 Rg 15, 4: *și din Iuda treizeci de mii de pedestrași (a)*; nota a, p. 252: *Bibli. cea de la Vatican are: patru sute de mii de rânduri. Cea de la Complut: doao sute de mii de rânduri. Și cea letinească: zece mii pedestri*; Ezr 10, 12: *Mare easte cuvântul acesta preste noi, ca să facem (b)*; nota b, p. 414: *Iară în cea grecească de la Complut, așa să ceteaste: După*

²³Z. Pâclișanu, *art. cit.*, p. 231-232.

cuvintele tale, care ne-ai zis, așa vom face; cf. ed. Bos, p. 649, nota 26: C. κατὰ τοὺς λόγους σου, οὕς ἔφησ ὡς ποιήσομεν.

Exemplele pe care le-am selectat sunt concludente pentru procedeul savant prin care Micu adnotează o serie de lecțiuni, apelând, în multe cazuri, la aparatul critic al *Septuagintei* editate de către Lambert Bos. Întrucât filologul olandez nu a redat întotdeauna concordanțele din textul masoretic și din *Vulgata*, credem că traducătorul român a mai consultat și o ediție a *Bibliei* poliglote, de tipul celor îngrijite de Brian Walton, la Londra, între 1653-1657, sau de Christianus Reineccius, la Leipzig, între 1747-1751, alcătuite după modelul instituit de *Biblia Regia*, tipărită de Plantin, la Anvers, în opt volume, între 1569-1573, în limbile ebraică, greacă, latină, caldeeană și siriacă. Un argument în plus privind utilizarea și a altor surse îl constituie prezența în *Biblia* din 1795, pentru prima oară într-o traducere românească, a *Rugăciunii regelui Manase*, inexistentă în *Septuaginta* editată la Franeker, fapt care ne-a condus la o ediție a *Vulgatei* din 1592 (retipărită în 1690), unde acest text necanonice este inclus într-un apendice.

O notă izolată la Lv 6, 31 indică și consultarea unui izvor slavon, identificabil în ediția de la Moscova, din 1663, o retipărire a *Bibliei* de la Ostrog, din 1580-1581. Redăm cuprinsul notei a, p. 97: *Toate alte limbi aici încep cap 7, numai cea grecească nu; încă și rușii, carii amintrilea urmează după cea grecească, aici pun cap 7.*

Elocvente pentru spiritul erudit în care S. Micu a editat textul *Bibliei* sunt notele în care se consemnează echivalențele unor termeni în greacă și latină. Termenul *cumplit* (Fc 49, 3) este glosat printr-o serie sinonimică extinsă: *Grece. scliros, latin. durus, adecă vârtos, greu, aspru, cumplit* (p. 49). Semnificativă este și explicația care se conferă, într-o adnotare, cuvântului *desișurile* (Iș 34, 13): *Era la păgâni pădure unde jertvea, apoi juca într-acea pădure, carea grecește alsî, latinește lucus să zice* (p. 85).

Maniera de traducere a lui S. Micu este expusă, în mod programatic, în finalul cuvântului său *Cătră cetitoriu*, în care el argumentează avantajele și, mai ales, dezavantajele transunerii cuvânt cu cuvânt, ale rigorilor fidelității maxime impuse în epocă pentru orice echivalare a textului biblic: „Iară, o, iubite, cucearnice cetitoriu, am voit a-ți aduce aminte că doară și acum întru unele locuri ți să va părea întunecat graiul, ci pentru aceea să nu te smintești, nici să te pripești a vinovăți și a defăima lucrul, că întunecarea aceasta și dintru aceasta vine, că noi nici pentru mai luminat înțeles nu am vrut de la noi nici măcar un cuvânt cât de mic să băgăm în S. Scriptură, ci ne-au fost voia ca întru toate să rămâie întru curățeniia sa și întru tot adevărul său, după cum easte în cea elinească. Aceasta easte pricina întunecării întru unele locuri, că foarte anevoie easte luminat și cu chiiar înțeles de pre o limbă a tălmăci pre altă limbă, nici un cuvânt adăogând și fiind idiotismii limbii ceii dintăiu, că fieștecare limbă are osibiți ai săi idiotismi”.

Câteva comparații între varianta manuscrisă și textul tipărit sunt relevante pentru laboratorul traducătorului. Din examinarea protografului

traducerii, păstrat parțial atât într-o primă redactare, cât și în cea definitivă, surprindem variantele unor lecțiuni, căutările pentru descifrarea sensurilor și a conotațiilor unor cuvinte. Menționăm câteva dintre modificările survenite în bruionul traducerii *Vechiului Testament* (Ms. rom. 70, 71, 64), care au fost introduse, după aceea, în versiunea manuscrisă definitivă (Ms. rom. 111, 115), precum și în cea tipărită: *să scoată* este înlocuit cu *să rodească* (Fc 1, 24); *și-l domniți pre el – și-l stăpâniți pre el* (Fc 1, 28); *cunoștinții – științii* (Fc 2, 9); *pântecele – zgăul* (Fc 20, 18); *ceale din pântece – măruntaiele* (Lv 1, 9); *pogăci – turte* (Lv 2, 4); *azime – nedospite* (Lv 2, 4); *din început – din pârgă* (Lv 2, 12); *praporul – pelița cea de pre ficat* (Lv 3, 4); *mai-marele oastei – mai-marele puterii* (3 Rg 1, 19); *lucrul – cuvântul* (3 Rg 1, 27); *om bun – fiul vârtutei* (3 Rg 1, 52); *groapă – iad* (3 Rg 2, 9); *s-au culcat – au murit* (3 Rg 3, 19); *au cuptușit – au zidit* (3 Rg 6, 16); *coșul carului – sânul carului* (3 Rg 22, 35).

Se observă, astfel, tendința constantă a lui Micu de a se debarasa pe parcurs de cuvintele cu o circulație regională sau populară, preferând, totodată, termenii care aduc în plan semantic un plus de exactitate și de plasticitate.

Pe lângă calitatea traducerii, *Biblia de la Blaj* ilustrează o manieră superioară de editare, care se distinge prin complexitatea aparatului critic, alcătuit în cea mai mare parte de către S. Micu, având colaborarea acelor „bărbați învățați” pe care episcopul Bob i-a numit în comisia de revizie. Spre deosebire de *Biblia de la București*, noua ediție este înzestrată cu mai multe texte complementare cu un bogat conținut isagogic, între care se înscriu un scurt cuvânt *Cătră cetitoriu*, semnat de către Micu, urmat de un amplu excurs teologic privind semnificația *Sfintei Scripturi*, la care se adaugă introducerile la grupuri de cărți și la fiecare carte în parte, precum și rezumatele de la toate capitolele. Neuzitată în editările clasice ale *Septuagintei*, metoda prolegomenelor și a scoliilor detaliate fusese introdusă pe scară largă în edițiile critice din *Biblia Sacra* realizate de filologi umaniști precum François Vatable, Théodore de Bèze, Immanuel Tremellius și Franciscus Junius (François du Jon), începând din ultimele decenii ale secolului al XVI-lea. Modelul este asimilat și în cultura română, *Noul Testament* din 1648 și *Psaltirea* din 1651, ambele apărute la Bălgrad, fiind cele dintâi texte editate după aceste principii filologice, perpetuate și în *Biblia* din 1795. În privința textului intitulat *Cuvânt înainte la S. Scriptură*, facem precizarea că Micu redactase inițial o variantă mai largită (păstrată în Ms. rom. 497 de la BAR Cluj), revăzută și modificată tot de către el în cadrul versiunii definitive. Un alt element de critică textuală frecvent folosit în ediția de la Blaj constă în notele de subsol, redactate de către Micu, pe care le-am menționat deja în legătură cu izvoarele traducerii, dar care ne pot releva și alte amănunte privind căutările sale în vederea găsirii unor echivalențe lexicale cât mai adecvate și expresive. Urmărind protograful traducerii, constatăm că aceste note sunt redactate numai în varianta finală. Trimiterile marginale la locurile paralele din *Biblie*, inexistente în ediția din 1688, completează, în mod riguros, aparatul critic al cărții.

Câteva observații se cuvin a fi făcute pe marginea rezumatelor aflate la începutul fiecărui capitol. Redactările lui Micu din prima variantă sunt mult mai concise, preluate apoi și în versiunea finală, fiind corectate și extinse, în ultima fază, cu un alt scris, aparținând, probabil, canonicului prepozit Dimitrie Căian, și publicate astfel sub forma amplificată. Intervențiile revizorului sunt apropiate însă, în multe pasaje, de redactările similare din *Biblia* manuscrisă a lui Petru Pavel Aron, după cum reiese din următoarea paralelă:

Fc 3:

Căderea și pedeapsa oamenilor (Ms. rom. 70);

Prin viclenia șarpelui, strămoșii calcă porunca Domnului. Mesia lumii să făgăduiește și, spuindu-se fieștecăruiua pedeapsa, din raiu să gonesc (B. Aron, Ms. rom. 29);

Prin viclenia șearpelui, strămoșii calcă porunca Domnului. Mesia lumii să făgăduiaște și, spuindu-se fieștecăruiua pedeapsa, să gonesc din raiu (Ms. rom. 111; BBl).

Iș 9:

Ciumă, rane, grindină (Ms. rom. 70);
A cincea rană easte boala în dobitoace, a șeasa, bubele, a șaptea, grindină, tresniturile și fulgerile; pentru carea să făgăduiaște Faraon că va slobozi norodul, de va înceta, însă nice aceasta plinește; și iarăș să învărtoșază; iară dintre fiii lui Israil nimene din toate acestea nice un rău pătimește (B. Aron, Ms. rom. 29);

A cincea pedeapsă, boala în dobitoace, a șeasa, rane, a șaptea, grindină; la carea să făgăduiaște Faraon că va slobozi norodul, de va înceta, carea nici aceasta plinește. Iară din toate acestea fiii lui Israil nimic nu au pătit (Ms. rom. 111; BBl).

Lv 1:

Arderea de tot din boi și din oi și din capre și din turtureale și din porumbi (Ms. rom. 71);

Leagea și modrul cum să să aducă spre jărfire dobitoacele și paserile (B. Aron, Ms. rom. 29);

Leagea și modru cum să se aducă jertva carea să chema ardere de tot din boi, din oi, din capre, din turtureale și din porumbi (Ms. rom. 111, BBl).

Traducerea lui Petru Pavel Aron nu a fost, de fapt, valorificată de către S. Micu, așa cum s-a sugerat la un moment dat²⁴, regăsindu-se, parțial, doar în rezumatele modificate de către ceilalți colaboratori în urma reviziei *Bibliei*.

FILIAȚIA TEXTELOR

nunțând încă din prolog intenția sa de a perfecta traducerea anterioară a *Bibliei*, publicată în 1688, S. Micu recunoaște unul dintre izvoarele ediției sale, la care se raportează în permanență, fie prin adoptarea soluțiilor comune de echivalare a unor pasaje, fie prin înregistrarea în cadrul notelor a lecțiilor aparținând predecesorilor săi. Cu toate că există puncte de convergență între cele două texte, versiunea din 1795 reflectă, în multe privințe, o prelucrare substanțială a traducerii anterioare, pe baza unei noi lecturi a „izvodului elinesc”. Vom ilustra raportul dintre cele două versuri printr-o simplă paralelă:

4 Rg 19, 22-28:

BB

22. Pre cine ai defăimat și pre cine ai blestemat și asupra cui ai înălțat glas și ai rădicat întru înălțime ochii tăi? La Sfântul lui Israil!

23. În mâna solilor tăi ai defăimat pre Domnul și ai zis: „Întru mulțimea carălor mele eu mă voi sui întru înălțimea munților, partea Livanului! Și am tăiat mărimea chedrului lui și ceale alese ale chiparoșilor lui și am venit la partea săvârșirii lui, dumbrava Carmilului lui. Eu am păzit

24. Și am băut ape striine și am pustiit cu urma piciorului meu toate râurile îngrădirii”.

25. Au n-ai auzit că de departe pre dînsa am făcut, de la zile de-nceput am ziditu-o pre ea? Și am adus pre ea și să făcu la rădicările nemerniciei războinici, cetăț tari.

26. Și ceia ce lăcuiesc întru dânselle slăbiră cu mâna, spământară-se și să rușinară, să făcură ca iarba țarenii și vearde buruiană, pajiște de case și călcări denaintea celuia ce stă.

27. Și șădearea ta, și întrarea ta, și ieșirea ta am cunoscut, și mânia ta. Pentru căci te-ai mâniaat asupra Mea.

28. Și trufa ta s-au suit întru urechile Meale, și voiui pune undețile Meale în nările tale și frâu în buzele tale și te voiui întoarce în calea carea ai venit întru ea.

BBl

22. Pre cine ai ocărât și pre cine ai hilit? Și asupra cui ai înălțat glas și ai rădicat spre înălțime ochii tăi? Asupra Sfântului lui Israil.

23. Prin mâna solilor tăi ai defăimat pre Domnul și ai zis: „Cu mulțimea carălor mele eu mă voi sui întru

²⁴Ioan Bălan, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic*, Blaj, 1914, p. 168-169.

înălțimea munților în partea Livanului, și am tăiat chedrii cei mari și chiparoșii lui cei aleși, și am intrat până la mijlocul dumbrăvii Carmilului.

24. Eu sap și beau ape străine, și am pustiit cu urma piciorului meu toate râurile îngrădite”.

25. Au nu ai auzit că aceasta de departe o am făcut, din zilele ceale din început o am zidit și o am adus pre ea, și am venit de partea săvârșirii lui, dumbrava Carmilului o am păzit, și au fost rădicările nemerniciei războinici cetăți tari.

26. Și cei ce lăcuiesc într-însele au slăbit cu mâna, spăimântatu-s-au și s-au rușinat, și s-au făcut ca iarba țarinei și ca iarba ce crește pe coperișul casii, călcare înaintea celui ce stă.

27. Și ședea ta, și intrarea ta și ieșirea ta am cunoscut, și mâniia ta, că te-ai mâniaat asupra Mea.

28. Și trufia ta s-au suit în urechile Meale, și voi pune belciugul Meu în nările tale și zăbale în buzele tale, și te voi abate în calea pre carea ai venit.

Fragmentele comparate se caracterizează printr-o serie de elemente lexicale sau frazeologice identice sau foarte apropiate, care, neaparținând, în general, vocabularului curent, nu pot fi explicate pe baza unor coincidențe întâmplătoare: *ai înălțat glas; ai rădicat/râdicat întru/spre înălțime ochii; mâna solilor; mulțimea carălor; urma piciorului; cetăți tari; iarba țarenii/țarinii; trufa/trufia ta s-au suit întru/în urechile.*

Făcând abstracție de variantele fonetice și lexicale din pasajele respective, relația de dependență relativă a versiunii din 1795 este sesizabilă. În același timp însă, elementele divergente, deși într-un număr mai redus, sunt esențiale, punând în evidență efortul de prelucrare și de retraducere depus de către Micu: *ai defăimat – ai ocărât; ai blestemat – ai hulit; am păzit – eu sap(!); undețile – belciugul; frâu – zăbale; te voi întoarce – te voi abate.*

Intervențiile cărturarului blăjean sunt și mai pronunțate în unele porțiuni de text. Un pasaj corupt din *Biblia de la București* – datorat copiștilor sau tipografilor – este emendat de Micu, potrivit *Septuagintei*: BB *După aceea vine ție, ca un râu curătoriu, sărăciia* (Pr 6, 11); BBl *Ca apoi îți va veni ție, ca un călătoriu rău, sărăciia*; cf. ed. Bos κακὸς ὄδοσπóρος ἢ πενία.

Tot din *Biblia de la București* este reprodusă cartea *A lui Iosif / Iosip Flavie*, un insolit tratat filosofic despre „sângurul-țitiuriul gând”, absent din ediția lui Bos și din alte versiuni în latină, greacă și slavonă ale *Bibliei*²⁵.

Transpunerea onomasticii biblice reflectă, în multe privințe, opțiunea lui Micu pentru variantele ediției lui L. Bos, al cărei aparat critic prezintă un tablou aproape complet al corespondențelor din celelalte versiuni ale *Bibliei*. Câteva exemple: *Ilaal* (Nm 13, 7); cf. Bos Ἰλαάλ; B. Alex., B. Complut. Ἰγάλ; B. Ald. Ἰγάδ; BB *Igad; Defrona* (Nm 34, 9); cf. Bos Δεφρωνά; Cod. Oxon. Ἐφρωνά; B. Alex., B. Complut. Ζεφρωνά; BB *Zefrona; Arava* (Ios 11, 2); cf. Bos Ἄραβα; B. Ald. Ραβάθ; BB *Ravath; Tafod* (Ios 12, 16); cf. Bos Ταφούτ; B. Complut. Ταφρού; B. Alex. Θαρφού; B. Ald., B. Frank. Απφού; BB *Apfu*.

Preferând formele numelor proprii potrivit lecțiilor lui L. Bos, cărturarul ardelean se distanțează, după cum se observă din aceste exemple, de *Biblia de la București*, fidelă variantelor din *Biblia Aldina* și, respectiv, din ediția de la Frankfurt a *Septuagintei*.

S. Micu înclină, uneori, pentru variantele antroponimelor și toponimelor stabilite în *Biblia Complutensis*, pe care le preia, probabil, tot din notele ediției de bază din 1709, fără să excludem utilizarea, în subsidiar, a unei ediții derivate din prototipul de la Complutum²⁶. Exemplificăm prin câteva situații: *Daar* (Ios 10, 3); cf. B. Complut. Δαάρ; Bos Δαβίν; B. Alex. Δαβήρ; B. Ald. Δαβρή; BB *Davri; Iesan* (Ios 13, 18); cf. B. Complut. Ἰεσσάν; Bos Βασάν; B. Ald. Ἰασσά; BB *Iasa; Samarim* (Ios 18, 22); cf. B. Complut. Σαμαρίμ; Bos Σαρὰ; B. Ald. Σεμρίμ; BB *Semrim*.

Soluțiile de traducere și de stabilire a textului, adoptate după *Biblia Complutensis* a cardinalului Francisco Ximenes, sunt vizibile și în alte porțiuni, printre care se înscriu versetele suplimentare din Sir 26, 22-30, existente în varianta definitivă a protografului lui Micu (vezi *supra*), tipărite inițial, epurate însă ulterior din restul tirajului. Întregul pasaj, marcat cu sigla ediției de la Complutum, este înregistrat în subsolul versiunii lui Bos, realizate în conformitate cu *Codex Vaticanus*, dar care nu a eludat în aparatul critic fragmentul respectiv.

Pe lângă aceste izvoare, S. Micu nu a ignorat nici tradiția literară locală, reproducând *Psalmii lui David*, cu o mare fidelitate, din *Psaltirea* apărută la Blaj, în 1764 (reeditată în 1773, 1780 și 1786), care preia, cu mici modificări, textul edițiilor muntenești similare, având ca prototip pe cea tipărită la Buzău, în 1703, de către Grigorie Râmnicenul²⁷. Redăm, comparativ, primele 10 versete din Psalmul 18:

²⁵Vezi Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, p. 172-214.

²⁶Avem în vedere, de pildă, *Sacra Biblia hebraice, graece et latine*, Heidelberg, ex officina Commeliniana, 1599 (reeditată în 2 volume, în 1616), adnotată și colaționată de François Vatable după ediția Complutensis, având textul latin redat, în paralel, atât în traducerea veche a Sf. Ieronim, cât și în noua traducere a lui Sante Pagnini. Nu întâmplător, credem, ediția din 1616, la fel ca ediția *Vulgatei*, apărută la Veneția, în 1690, sau ca aceea a lui Lambert Bos, din 1709, pe care le-am presupus ca surse ale *Bibliei* lui Samuil Micu, se află în fondurile provenite din vechea bibliotecă a Blajului.

²⁷Vezi și Alexandra Roman, *Psaltirile românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Probleme de filiație*, în LR, XXIII, 1974, nr. 3, p. 234.

Psalm 18, 1-10

BB

1. Ceriurile povestesc mărirea lui Dumnezeu, și facerea mânilor Lui povestește întărirea.
2. Zioa zilei va izbâcni cuvânt și noaptea nopții povestește minte.
3. Nu-s graiuri, nici cuvinte, cărora nu să aud glasurile lor.
4. La tot pământul ieși răspunsul lor, și la marginile lumii cuvintele lor.
5. În soare au pus lăcașul Lui; și El, ca un ginere ieșind den cămara lui.
6. Bucura-se-va ca un uriaș să alege cale; den marginea ceriului ieșirea lui.
7. Și istovul lui până în marginea ceriului; și nu easte cel ce să ascunde de căldura Lui.
8. Leagea Domnului fără prihană e, întorcând suflete; mărturiia Domnului credincioasă e, înțelepțind pruncii.
9. Dreptățile Domnului dreapte-s, veselind inema; porunca Domnului lucie easte, luminând ochii.
10. Frica Domnului curată e, rămâind în veacul veacului; judecățile Domnului adevărate-s, îndreptate deodată.

Psaltire, Râmnic, 1736, 1746

1. Ceriurile povestesc mărirea lui Dumnezeu, și facerea mânilor Lui o vestește tăriia.
2. Zioa zilei spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință.
3. Nu sânt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu să auză glasurile lor.
4. În tot pământul au ieșit veastea lor, și la marginile lumii cuvintele lor.
5. În soare au pus lăcașul Său; și El, ca un ginere ce iase din cămara sa.
6. Bucura-să-va ca un uriaș să alege cale; din marginea ceriului ieșirea lui.
7. Și întimpinarea lui până la marginea ceriului; și nu easte cine să se ascunză de căldura Lui.
8. Leagea Domnului fără prihană, carea întoarce sufletele; mărturiia Domnului credincioasă, carea înțelepțește pruncii.
9. Dreptățile Domnului dreapte, ceale ce veselesc inima; porunca Domnului strălucită, carea luminează ochii.
10. Frica Domnului curată, carea rămâne în veacul veacului; judecățile Domnului adevărate, îndreptate împreună.

Psaltire, Blaj, 1764

1. Ceriurile spun mărirea lui Dumnezeu, și facerea mânilor Lui o vestește tăriia.
2. Zioa zilei spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință.
3. Nu sânt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu să auză glasurile lor.
4. În tot pământul au ieșit veastea lor, și la marginile lumii cuvintele lor.
5. În soare au pus lăcașul Său; și El, ca un mire ce iase din cămara sa.
6. Bucura-să-va ca un uriaș să alege cale; din marginea ceriului ieșirea lui.
7. Și întimpinarea lui până la marginea ceriului; și nu easte cine să se ascunză de căldura Lui.
8. Leagea Domnului fără prihană, carea întoarce sufletele; mărturiia Domnului credincioasă, carea înțelepțește pruncii.
9. Dreptățile Domnului dreapte, ceale ce veselesc inima; porunca Domnului strălucită, carea luminează ochii.
10. Frica Domnului curată, carea rămâne în veacul veacului; judecățile Domnului adevărate, îndreptate împreună.

BBI

1. Ceriurile spun mărirea lui Dumnezeu, și facerea mânilor Lui o vestește tăriia.
2. Zioa zilei spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință.
3. Nu sânt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu să auză glasurile lor.
4. În tot pământul au ieșit veastea lor, și la marginile lumii cuvintele lor.
5. În soare au pus lăcașul Său; și El, ca un mire ce iasă din cămara sa.
6. Bucura-să-va ca un uriaș să alege cale; din marginea ceriului ieșirea lui.
7. Și întimpinarea lui până la marginea ceriului; și nu easte cine să se ascunză de căldura Lui.
8. Leagea Domnului fără prihană, carea întoarce sufletele; mărturiia Domnului credincioasă, carea înțelepțește pruncii.
9. Dreptățile Domnului dreapte, ceale ce veselesc inima; porunca Domnului strălucită, carea luminează ochii.
10. Frica Domnului curată, carea rămâne în veacul veacului; judecățile Domnului adevărate, îndreptate împreună.

Încorporând, fără rezerve, în corpul *Bibliei* textul *Psaltirii* apărute la Blaj în anii anteriori, S. Micu acceptă, implicit, normele literare muntene, care pătrunseseră, deja, în jurul anului 1750, în tipăriturile ardelenesti, la fel ca în cele moldovenești, determinând anularea diferențelor de ordin dialectal²⁸.

O altă legătură de filiație pe care am stabilit-o are în vedere ultima carte a *Vechiului Testament*, absentă din *Biblia de la București*, dar inclusă în *Biblia de la Blaj: Rugăciunea lui Manasi, împăratului Iudei, când era rob în Vavilon*. Făcând parte dintre cărțile necanonice (deuteronomice sau apocrife), eliminate după Conciliul Tridentin din *Vulgata*, ca și din *Septuaginta*, textul este repus în circulație în ediția revizuită a *Vulgatei*, apărută la Roma în 1592, așa-numita *Biblie* a Papei Clement al VIII-lea. Rugăciunea se găsește în apendicele ediției, alături de cărțile 3 și 4 din Ezdra, fiind reluată în reimprimări ulterioare din *Biblia Sacra*, cum ar fi cea apărută la Veneția, în 1690, după care am transcris-o în următorul paralelism:

*Oratio Manassae, regis Iuda,
cum captus teneretur in Babylone*

Domine omnipotens, Deus patrum nostrorum, Abraham, & Isaac, & Iacob, & seminis eorum iusti, qui fecisti caelum & terram cum omni ornatu eorum, qui ligasti mare verbo praecepti tui, qui conclusisti abyssum, & signasti eam terribili & laudabili nomine tuo; quem omnia pauent, & tremunt a vultu virtutis tuae, quia importabilis est magnificentia gloriae tuae, & insustentabilis ira comminationes tuae super peccatores; immensa vero & investigabilis misericordia promissionis tuae; quoniam tu es Dominus altissimus, benignus, longanimis, & multum misericors & poenitens super malitias hominum. Tu Domine, secundum multitudinem bonitatis tuae, promisisti poenitentiam & remissionem iis, qui peccauerunt tibi, & multitudine miserationum tuarum decreuisti poenitentiam peccatoribus in salutem. Tu igitur Domine Deus iustorum, non posuisti poenitentiam iustis, Abraham, & Isaac, & Iacob, iis qui tibi non peccauerunt; sed posuisti poenitentiam propter me peccatorem; quoniam peccavi super numerum arenae maris; multiplicatae sunt iniquitates meae Domine, multiplicatae sunt iniquitates meae, & non sum dignus intueri & aspicere altitudinem caeli, prae multitudine iniquitatum mearum. Incuruatus sum multo vinculo ferreo, vt

non possim attollere caput meum, & non est respiratio mihi; quia excitavi iracundiam tuam, & malum coram te feci; non feci voluntatem tuam, & mandata tua non custodiui; statui abominationes, & multiplicaui offensiones. Et nunc flecto genu cordis mei, precans a te bonitatem. Peccavi Domine, peccavi, & iniquitates meas agnosco. Quare peto rogans te, remitte mihi Domine, remitte mihi, & ne simul perdas me cum iniquitatibus meis, neque in aeternum iratus, reserues mala mihi, neque damnes me in infima terrae loca; quia tu es Deus, Deus, inquam, poenitentium; & in me ostendes omnem bonitatem tuam, quia indignum saluabis me secundum magnam misericordiam tuam, & laudabo te semper omnibus diebus vitae meae; quoniam te laudat omnis virtus caelorum, & tibi est gloria in saecula saeculorum. Amen.

*Rugăciunea lui Manasi, împăratului Iudei,
când era rob în Vavilon*

Doamne Atotputernice, Dumnezeuul părinților noștri, al lui Avraam și al lui Isaac și al lui Iacov și al seminției lor ceii dreapte, Carele ai făcut ceriul și pământul, cu toată podoaba lor, Cel ce ai legat marea cu cuvântul poruncii Tale, Cel ce ai încuiat adâncul și l-ai pecetluit pre el cu înfricoșat și slăvit numele Tău, de Carele toate să tem și să cutremură de fața puterii Tale, că nesuferită e mare cuviința mării Tale și nerăbdată mânia îngrozirii Tale, ceii asupra păcătoșilor. Și nemăsurată și neurmată e mila făgăduinții Tale. Că Tu ești Domnul cel Înalt, milosârd, îndelung răbdătoriu și mult milostiv, și-Ți pare rău de răutățile oamenilor. Tu, Doamne, după mulțimea bunătății Tale, ai făgăduit pocăință și iertare celor ce greșesc Ție și, cu mulțimea îndurărilor Tale, ai hotărât pocăință păcătoșilor spre mântuire. Tu, dară, Doamne, Dumnezeuul puterilor, n-ai pus pocăință dreptilor, lui Avraam și lui Isaac și lui Iacov, celor ce n-au greșit Ție, ci ai pus pocăință asupra mea, păcătosului, pentru că am greșit mai mult decât numărul năsipului mării. Înmulțitu-s-au fărădelegile mele, Doamne, înmulțitu-s-au fărădelegile mele și nu sânt vreadnic să privesc și să văz nălțimea ceriului, pentru mulțimea nedreptăților mele. Împilat sânt de multă legătură de fier, cât nu-mi pociu rădica capul meu și nu easte slăbire. Pentru că

²⁸Vezi Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 406-415.

am întărâtat mâniia Ta și rău înaintea Ta am făcut, nefăcând voia Ta și nepăzind poruncile Tale. Și acum plec genunchele inimii, trebuindu-mi bunătate de la Tine. Greșit-am, Doamne, grășit-am, și fărădelegile mele eu le știu, ci mă cuceresc rugându-mă. Slăbeaște-mi, Doamne, slăbeaște-mi și nu mă piiarde pre mine cu fărădelegile mele, nici în veac fiind mânia, să nu Te uiți la răutățile mele, nici să mă osândești întru ceale mai de jos ale pământului. Pentru că Tu ești, Dumnezeule, Dumnezeul celor ce să pocăiesc. Și întru mine să arăți toată bunătatea Ta. Că, nevreadnic fiind, să mă mântuiești, după multă mila Ta. Și te voi lauda totdeauna în zilele vieții mele, că pre Tine Te laudă toată putearea îngerilor și a Ta easte mărirea în veacii veacilor! Amin!

Cărturarul blăjean realizează nu numai o traducere exactă după originalul latin, dar inaugurează și o tradiție privind circulația rugăciunii în textele biblice românești, care s-a menținut până în versiunile modeme.

Deși Samuil Micu mărturisea, la începutul cărții, că *Vechiul Testament* i-a prilejuit o tălmăcire mai asiduă, textul *Noului Testament* ne dezvăluie aceeași acribie a traducătorului, care dispunea, în această secțiune, de mai multe modele consacrate deja în biserica românească. *Biblia Sacra* îi oferea, de asemenea, un etalon pentru controlul traducerilor mai vechi, dintre care a cunoscut, desigur, *Tetraevanghelul* lui Coresi, din 1561 (CT), și *Noul Testament de la Bălgrad*, din 1648 (NT). Să urmărim comparativ câteva scurte fragmente ilustrative din aceste posibile surse pentru ediția lui Micu, într-un tablou sinoptic în care am mai inserat, pe lângă *Biblia de la București* (BB), și *Biblia* manuscrisă a lui Petru Pavel Aron (B Aron):

Mt 8, 1-3

CT

1. Și destinse El den codru, pre urmă-i mergea gloate multe.
2. Și, iată, stricat vine și închină-se Lui, grăi: „Doamne, să veri, poți să mă curățești”.
3. Și tinse mâna Iisus, pipăi El, grăi: „Voiau, curățește-te”. Și acia se curăți lui stricăciunea.

NT

1. Iară pogorindu-Să El den munte, mearseră după El mulțime multă.
2. Și, iaca, un bubos, venind, să închina Lui, zicând: „Doamne, de vei vrea, poți-mă curăți”.
3. Și, tinzând Iisus mâna, atinse pre el, zicând: „Voia Mi-e, curățește-te”. Și numaidecât i să curăți lui gubăviia.

BB

1. Și, pogorându-Se El den munte, mearseră după El gloate multe.
2. Și, iată, bubos, viind, să închină Lui, zicând: „Doamne, de vei vrea, poți-mă curăți”.
3. Și, tinzând mâna, atinse pre el Iisus, zicând: „Voia Mi-e, curățește-te”. Și numaidecât i să curăți lui stricăciunea.

B Aron (Ms. rom. 22)

1. Iară deacă S-au pogorât din munte, au mers după El gloate multe.
2. Și, iată, un bubos, venind, să închina Lui, zicând: „Doamne, de vrei, mă poți curăți”.
3. Și întinzându Iisus mâna, l-au atins, zicând: „Vreau, curățește-te”. Și îndată s-au curățit lepra lui.

BB1

1. Iară pogorându-Să El din munte, au mers după El noroade multe.
2. Și, iată, un lepros [glosat: *bubos*], venind, să închina Lui, zicând: „Doamne, de vrei, poți să mă curățești”.
3. Și, tinzând mâna, S-au atins de el Iisus, zicând: „Voiau, curățește-te”. Și îndată s-au curățit lepra lui.

Mc 12, 38-42

CT

38. Zise Domnul: „Păziți-vă de cărtulari. Veni-vor îmbrăcați și sărutate la târgure,
39. Și nainte a ședea la gloate și întâiu a ședea la cină,
40. Mânâncă casele văduolor și vă se pare că de departe se roagă; aceia lua-vor mai mare osândă”.
41. Și șezu Iisus naintea vistiariului răcliței, căuta cum nărodul aruncă bani în vistiari în răcliță și mulți bogați arunca mult.
42. Și vine o văduo săracă, aruncă doi fileari, ce easte condrat.

NT

38. Iară El zicea lor întru învățatura Lui: „Socotiți-vă de cărtularii carii le place a îmbla în veșminte lungi și închinăciune în târguri,
39. Și șăderile întâiu la săboară și a șădea mai înainte la ospeațe,
40. Carii înghit casele văduolor și la arătare rugându-să cu rugăciune lungi; aceștia vor lua mai grea giudecată”.
41. Și, șăzând Iisus derept vistiariul surumanilor, previa cum aruncă mulțimea bani în vistiariu, și mulți bogați arunca mult.
42. Și, viind o văduo săracă, aruncă doi fileari, ce easte un condrat.

BB

38. Și zicea lor întru învățătura Lui: „Socotiți-vă de cărturarii carii le place a îmbla în podoabe și închinăciune în târguri,

39. Și șăderile întâiu în săboară și șăderi mai înainte la ospeațe,

40. Carii înghit casele văduvelor și cu prilej îndelung rugăciune făcând; aceștia vor lua mai grea judecată”.

41. Și, șăzând Iisus drept visterie, priviia cum aruncă mulțimea bani în vistiariu, și mulți bogați arunca mult.

42. Și, viind o văduo săracă, aruncă doi fileari, ce easte um condrant.

B Aron (Ms. rom. 22)

38. Și le zicea întru învățătura Sa: „Păziți-vă de cărturarii carii vreau în veșminte lunji a umbla și a le să da închinăciuni prin târguri,

39. Și a șede pre scaunele ceale dintâi în sinagoguri și șederile dintâi la ospeațe,

40. Carii îmbucă casele văduvelor supt arătare de rugăciune lungă; aceștia vor lua mai mare judecată”.

41. Și, șezând Iisus în preajma visteriei, Să uita cum arunca gloata bani în visterie.

42. Iară venind o văduvă săracă, au aruncat doi fileari, care easte un condrat.

BBI

38. Și zicea lor întru învățătura Sa: „Păziți-vă de cărturarii căroră le place a umbla în haine lungi și carii iubesc întrebările de sănătate prin târguri,

39. Și șederile mai sus la adunări și a șede mai înainte la ospeațe,

40. Carii mănâncă casele văduvelor și cu fățarie îndelung să roagă; aceștia vor lua mai grea judecată”.

41. Și, șezând Iisus împotriva visteriei, privea cum aruncă norodul bani în visterie, și mulți bogați arunca mult.

42. Și, venind o văduvă săracă, au aruncat doi fileari, ce easte un condrat.

Lc 6, 42

CT

Sau cum poți zice fratelui tău: „Frate, lasă să iau ștercul ce easte în ochiul tău”, însuți fiind în ochiul tău bârna nu vezi? Fățarnice, ia întâiu bârna den ochiul tău și atunce caută de ia ștercul den ochiul fratelui tău.

NT

Sau cum poți zice fratelui tău: „Frate, lasă să scoți oțapocul den ochiul tău”, și fiind bârna în ochiul tău nu o socotești? Fățarnice, scoate întâiu bârna den ochiul tău, și atuncea caută să scoți oțapocul den ochiul fratelui tău.

BB

Sau cum poți zice fratelui tău: „Frate, lasă să scoți ațapocul cel den ochiul tău”, tu bârna cea den ochiul tău nu văzând? Fățarnice, scoate întâiu bârna den ochiul tău, și atuncea vei căuta să scoți așchiia cea den ochiul fratelui tău.

B Aron (Ms. rom. 22)

Au cum poți zice fratelui tău: „Frate, lasă să scoți oțapocul din ochiul tău”, nevăzând tu bârna în ochiul tău? Fățarnice, leapădă întâi bârna din ochiul tău, și atunci vei vedea să scoți oțapocul din ochiul frățâne-tău.

BBI

Sau cum poți zice fratelui tău: „Frate, lasă să scoți gozul care easte în ochiul tău”, însuți nevăzând bârna care easte în ochiul tău? Fățarnice, scoate întâiu bârna din ochiul tău, și atunci vei vedea să scoți gozul [glosat: *ștercul*] din ochiul fratelui tău.

Sub aspectul limbii literare, versiunea evangheliilor în traducerea lui Micu se remarcă prin modernitatea expresiei, textul nefiind tributar, în mod vizibil, transpuerilor anterioare. Unele corespondențe lexicale detașează ediția din 1795 față de celelalte versiuni: CT, BB, B Aron *gloate* – NT *mulțime* – BBI *noroad* (Mt 8, 1); CT *stricat* (CT) – NT, BB, B Aron *bubos* – BBI *lepros*, glosat prin *bubos* (Mt 8, 2); CT *nărodul* – NT, BB *mulțimea* – B Aron *gloata* – BBI *norodul* (Mc 12, 41); CT *ștercul* – NT, B Aron *oțapocul* – BB *ațapocul/așchiia* – BBI *gozul*, adnotat, în a doua ocurență, prin *ștercul* (Lc 6, 42).

Chiar și numai câteva dintre concordanțele lingvistice prezentate ne relevă dependența *Bibliei de la București* și, în parte, a lui P.P. Aron, de *Noul Testament de la Bălgrad*, cu care *Biblia de la Blaj* nu are atâtea elemente de convergență. De altfel, influențele ediției din 1648 asupra celei din 1688 au fost deja evidențiate, regăsindu-se, de pildă, în identitatea predosloviilor la Evangheliile după Marcu, Luca și Ioan, cu totul diferite însă în ediția din 1795. Am remarcat, pe de altă parte, câteva puncte comune cu *Tetraevanghelul* lui Coresi, S. Micu fiind la curent, desigur, cu versiunea brașoveană din 1561.

În fine, legăturile de filiație pot fi extinse și în celălalt sens, în care, luând ca arhetip ediția de la Blaj, vom putea detecta influența pe care a exercitat-o, timp de peste un secol, asupra limbajului biblic românesc. Este de ordinul evidenței că *Biblia de la Petersburg*, din 1819, *Biblia de la Buzău*, apărută, în cinci volume, între 1854-1856, apoi cea tipărită sub supravegherea și binecuvântarea mitropolitului Andrei Șaguna, la Sibiu, între anii 1856-1858, precum și, într-o anumită măsură, *Biblia Sinodală*, apărută la București, în 1914, sunt îndatorate traducerii lui Samuil Micu, pe care nu întotdeauna o recunosc. Cu multă onestitate, episcopul Filotei mărturisea în precuvântarea ediției

buzoiene că „dintre Bibliile tipărite în limba noastră mai bine tălmăcită și mai luminat la înțeles este cea de la Blaju”. În reproducerile și prelucrările ediției din 1795 au putut interveni, în diferite grade, unele modificări de ordin grafic, fonetic sau lexical, însă acestea nu le conferă statutul de versiuni independente, care să le distanțeze de versiunea lui Micu, în urma unei confruntări sistematice cu originalul străin al traducerii. Vom ilustra această aserțiune printr-un alt paralelism din *Vechiul Testament*, în care vom avea ca mijloace de comparație *Biblia de la București* (BB), *Biblia de la Blaj* (BBI), *Biblia* din 1819 (B 1819), *Biblia de la Buzău* (BBz), *Biblia* lui Andrei Șaguna (BȘag) și *Biblia Sinodală* din 1914 (B 1914):

Iov 16, 2-14

BB

2. Auzit-am ca acestea multe, mângâitori de reale, toți.

3. Pentru căci? Au rânduială easte graiurile duhului? Sau ce va dodei pre tine, căci vei răspunde? Și eu ca și voi voiu grăi, de ar fi supus sufletul vostru în locul cestuia al mieu.

4. Și apoi voiu sări întru voi cu graiuri și voiu clăti asupra voastră capul mieu.

5. Și fie vârtute în rostul mieu, și pomirea buzelor nu voiu pregeta.

6. Că de voiu grăi, nu voiu durea rana, iară de voiu și tăcea, ce mai puțin mă voiu răni?

7. Iară acum prea trudit m-au făcut, năuc, putred, și te-ai apucat de mine.

8. Întru mărturie m-am făcut și să sculă întru mine minciuna mea, în fața mea au dat răspuns.

9. Cu urgie isprăvindu-ș, mă oborî, scârșni asupra mea dinții, săgețile bântuitoriului Lui pre mine căzură.

10. Cu țaglele ochilor au sărit, cu ascuțit m-au lovit în genunche, și cu toți odată foarte au alergat asupra mea.

11. Pentru că mă deade Domnul în mâinile nedirepților, și spre cei necurați mă aruncă.

12. Fiind în pace, mă răsipi, luându-mă de chică, mă zmulse.

13. Puse-mă ca pre un strajnic, încunjuramă cu fuștiuri, lovind în mușchii miei nemilostivindu-să, au vărsat la pământ hiiarea mea.

14. Oborâră-mă stârv preste stârv, alergară cătră mine cei ce putea.

BBI

2. Multe de acestea am auzit, mângâitori celor răi sânteți toți.

3. Că ce e? Au easte rânduială în cuvintele duhului? Sau în ce-ți va fi greu a răspunde?

4. Și eu ca voi grăiesc, de ar fi pus sufletul vostru în locul sufletului mieu, și eu v-aș grăi voao cuvinte, aș clăti capul ca și voi.

5. Și să fie tărie în gura mea, și pomirea buzelor nu o voiu pregeta.

6. Că de voiu grăi, nu mă va durea rana, și de voiu și tăcea, au mai puțin mă voiu răni?

7. Iară acum trudit și m-au făcut nebun și putrăd, și te-ai apucat de mine.

8. Întru mărturie m-am făcut și s-au sculat asupra mea minciuna mea, împotiva feații mele au răspuns.

9. Că mânia pomindu-să m-au oborât, scârșnit-au asupra mea cu dinții, săgețile tiranilor preste mine au căzut.

10. Cu căutarea ochilor au năvălit, cu ascuțitul m-au lovit în genunche, și odată au alergat asupra mea.

11. Că m-au dat Domnul în mâinile nedreptilor, și la cei necredincioși m-au aruncat.

12. În pace fiind m-au răsipit și, apucându-mă de păr, m-au smuls, pusu-m-au ca un semn.

13. Încungiuratu-m-au cu lănci, care le-au aruncat în rărunchii miei, fără de milă au vărsat pre pământ fiiarea mea.

14. Oborātu-m-a cădeare preste cădeare, alergat-au asupra mea cei putearnici.

B 1819

2. Multe de acestea am auzit, mângâitori celor răi sânteți toți.

3. Că ce este? Au easte rânduială în cuvintele duhului? Sau în ce-ți va fi greu a răspunde?

4. Și eu ca voi grăiesc, de ar fi pus sufletul vostru în locul sufletului mieu, și eu v-aș grăi voao cuvinte, aș clăti capul ca și voi.

5. Și să fie tărie în gura mea, și pomirea buzelor nu o voiu cruța.

6. Că de voiu grăi, nu mă va durea rana, și de voiu și tăcea, au mai puțin mă voiu răni?

7. Iară acum trudit și m-ai făcut nebun și putred, și te-ai apucat de mine.

8. Întru mărturie m-am făcut și s-au sculat asupra mea minciuna mea, împotiva feații mele au răspuns.

9. Că mânii pomindu-să m-au oborât, scârșnit-au asupra mea cu dinții, săgețile tiranilor preste mine au căzut.

10. Cu căutarea ochilor au năvălit, cu ascuțitul m-au lovit în genunche, și odată au alergat asupra mea.

11. Că m-au dat Domnul în mâinile nedreptilor, și la cei necredincioși m-au aruncat.

12. În pace fiind m-au răsipit, și apucându-mă de păr, m-au smuls, pusu-m-au ca un semn.

13. Încungiuratu-m-au cu lănci, care le-au aruncat în rărunchii miei, fără de milă au vărsat pre pământ fiiarea mea.

14. Oborâtu-m-a cădeare preste cădeare, alergat-au asupra mea cei putearnici.

BBz

2. Multe de acestea am auzit, mângâitori celor răi sânteți toți.

3. Că ce este? Au este rânduială în cuvintele duhului? Sau în ce-ți va fi greu a răspunde?

4. Și eu ca voi grăiesc, de ar fi pus sufletul vostru în locul sufletului meu, și eu v-aș grăi vouă cuvinte ca acestea și aș clăti capul ca și voi.

5. Și să fie tărie în gura mea, și pornirea buzelor nu o voi pregeta.

6. Că de voi grăi, nu mă va durea rana, și de voi tăcea, au mai puțin mă voi răni?

7. Iară acum trudit, m-ai făcut nebun și putred, și te-ai apucat pornit asupra mea.

8. Întru mărturie m-am făcut și sculându-se asupra mea minciuna mea, împotriva feții mele a răspuns.

9. Că mânie pornindu-se m-au oborât, scrâșnit-au asupra mea cu dinții, săgețile tiranilor preste mine au căzut.

10. Cu căutarea ochilor au năvălit, cu ascuțitul m-au lovit în genunche, și odată au alergat asupra mea.

11. Că m-au dat Domnul în mâinile nedreptilor, și la cei necredincioși m-au aruncat.

12. În pace fiind m-au risipit și, apucându-mă de păr, m-au smuls, pusum-au ca un semn.

13. Încungiuratu-m-au cu lănci, care le-au aruncat în rărunchii miei, fără de milă au vărsat pre pământ fierea mea.

14. Oborâtu-m-a cădere preste cădere, alergat-au asupra mea cei puternici.

BȘag

2. Multe de acestea am auzit, mângâitori celor răi sânteți toți.

3. Că ce easte? Au easte rânduială în cuvintele duhului? Sau în ce-ți va fi greu a răspunde?

4. Și eu ca voi grăiesc, de ar fi pus sufletul vostru în locul sufletului meu, și eu v-aș grăi voao cuvinte, aș clăti capul ca și voi.

5. Și să fie tărie în gura mea, și pornirea buzelor nu o voi cruța.

6. Că de voi grăi, nu mă va durea rana, și de voi și tăcea, au mai puțin mă voi răni?

7. Iară acum trudit și m-ai făcut nebun și putred, și te-ai apucat de mine.

8. Întru mărturie m-am făcut și s-au sculat asupra mea minciuna mea, împotriva feții mele au răspuns.

9. Că mânie pornindu-să m-au oborât, scrâșnit-au asupra mea cu dinții, săgețile tiranilor preste mine au căzut.

10. Cu căutarea ochilor au năvălit, cu ascuțitul m-au lovit în genunche, și odată au alergat asupra mea.

11. Că m-au dat Domnul în mâinile nedreptilor, și la cei necredincioși m-au aruncat.

12. În pace fiind m-au risipit și, apucându-mă de păr, m-au smuls, pusum-au ca un semn.

13. Încungiuratu-m-au cu lănci, care le-au aruncat în rărunchii mei, fără de milă au vărsat pre pământ fiirea mea.

14. Oborâtu-m-a cădeare preste cădeare, alergat-au asupra mea cei putearnici.

B 1914

2. Multe de acestea am auzit, mângâitori de rele sunteți toți.

3. Că ce este? Oare au vreo rânduială aceste vorbe în vânt? Sau ce te împinge a răspunde?

4. Și eu ca voi aș grăi, de ar fi pus sufletul vostru în locul sufletului meu, și eu v-aș grăi vouă cuvinte, aș clăti capul ca și voi.

5. Și să fie tărie în gura mea, și nu voi întârzia a deschide buzele mele.

6. Că de voi grăi, nu mă va durea rana, și de voi tăcea, au mai puțin mă voi răni?

7. Iar acum trudit, m-ai făcut nebun și istovit, te-ai pornit asupra mea.

8. Întru mărturie m-am făcut și m-am ridicat împotriva celui ce mințește de mine, împotriva celui ce-mi răspunde în față.

9. Că mânia pornindu-se m-au oborât, scrâșnit-au asupra mea cu dinții, săgețile tiranilor preste mine au căzut.

10. Cu căutarea ochilor au năvălit, cu ascuțitul m-au lovit în genunche, și odată au alergat asupra mea.

11. Că m-au dat Domnul în mâinile celor nedrepti, și la cei nelegiuți m-au aruncat.

12. În pace fiind m-au risipit și, apucându-mă de păr, m-au smuls, pusum-au ca un semn.

13. Încungiuratu-m-au cu lănci, care le-au aruncat în rărunchii mei, fără de milă au vărsat pre pământ fierea mea.

14. Oborâtu-m-a durere preste durere, alergat-au asupra mea cei puternici.

Să sintetizăm corespondențele lexicale, discordante față de BB, care apar în aceste fragmente: BB *graiurile* – BBl, B1819, BBz, BȘag *cuvintele* – B 1914 *vorbe*; BB *ce va dodei* – BBl, B1819, BBz, BȘag *ce-ți va fi greu* – B 1914 *ce te împinge*; BB *vârtute* – BBl, B 1819, BBz, BȘag, B1914 *tărie*; BB *rostul* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *gura*; BB, BBl, BBz *voiu pregeta* – B1819, BȘag *voiu cruța* – B1914 *voiu întârzia*; BB *năuc* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *nebul*; BB *urgie* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *mânie(a)*; BB *bântuitorului* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *tiranilor*; BB *țaglele ochilor* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *căutarea ochilor*; BB *chică* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *păr*; BB *strajnic* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *semn*; BB *fuștiuri* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *lânci*; BB *mușchii* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *rărunchii*; BB *stârv* – BBl, B1819, BBz, BȘag *cădeare/cădere* – B1914 *durere*; BB *cei ce putea* – BBl, B1819, BBz, BȘag, B1914 *cei putearnici/puternici*.

Dihotomia lingvistică dintre *Biblia de la București*, pe de o parte, și *Biblia de la Blaj*, împreună cu reproducerile ei din anii 1819, 1854-1856 și 1856-1858, pe de altă parte, se percepe fără dificultate. În ceea ce privește unele neconcordanțe înregistrate în cuprinsul ediției din 1914, acestea ar pleda pentru încadrarea ei în categoria prelucrărilor după *Biblia* din 1795. Ni se pare, de aceea, nemotivată încercarea unor autori de a minimaliza originalitatea traducerii lui S. Micu, pe care o consideră tributară ediției din 1688, ca și opinia după care reeditările ulterioare nu ar fi atât de fidele *Bibliei de la Blaj*²⁹.

CONCORDANȚE LINGVISTICE

paralelă lingvistică mai amănunțită între *Biblia de la București* și *Biblia de la Blaj* ne oferă argumente în plus privind rolul mult sporit pe care ediția din 1795 l-a jucat în procesul de unificare a limbii române literare. Mult supralicitată, comparată cu *Biblia* lui Martin Luther, *Biblia* lui Șerban Cantacuzino a fost considerată, în mod exagerat, modelul prin care s-a impus definitiv graiul muntean ca bază a limbii literare. Devenită un loc comun în istoriile noastre literare, această idee preconcepțată a fost reanalizată de I. Gheție, care a demonstrat convingător că particularitățile pe care le prezintă ediția din 1688 contravin, de fapt, normelor tradiționale ale scrierilor muntenesti, fixate prin tipăriturile lui Coresi, și se distanțează, totodată, de normele unice supradialectale ale românei literare, cristalizată definitiv în a doua jumătate a secolului al XIX-lea³⁰.

Analiza comparativă a celor două texte ne relevă, mai întâi, faptul că limba *Bibliei de la București* este mult dominată de moldovenisme (explicabile prin

intervenția tipografilor și a diortositorului Mitrofan), precum și de muntenisme respinse de tradiția scrisului literar din Țara Românească. Afirmația plină de severitate a lui Samuil Micu, după care ediția din 1688 s-ar fi tipărit „cu foarte întunecată și încurcată așezare și întocmire a graiului românesc” se confirmă, după cum vom vedea, în mare măsură. Pe de altă parte, *Biblia de la Blaj*, deși se resimte de unele particularități nordice, prin câteva „ardelenisme” strecurate în unele pasaje, reflectă, în esență, muntenizarea masivă pe care o cunoscuse varianta literară din Transilvania de sud-vest la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Vom trece în revistă, spre edificare, câteva dintre particularitățile fonetice, morfologice și lexicale pe care le prezintă, comparativ, *Biblia de la București* și *Biblia de la Blaj*:

a) Vocala *a* este înlocuită în BB cu *ea*, dar s-a păstrat în BBl: *bleastă* – *blastă* (Nm 22, 17).

b) S-a păstrat în ambele ediții vechiul fonetism cu *ă*, netrecut la *a*, în *păhar* (Nm 17, 79), dar și *pahară* – *păhară* (Nm 7, 84).

c) Este conservat *ă* în cele două texte: *fămeiască* (Lv 3, 6), *lăcuiesc* (Is 23, 2), *păreate* (Is 14, 29), *răsipit* (2 Rg 20, 22); în multe cazuri, *ă* a trecut în BBl la *â*: *rădicaiu* – *rădicat-am* (Ps 120, 1), *răsipi* – *râsipi* (Is 24, 1); frecventă este și trecerea lui *ă* la *o*, prin asimilare vocalică, în ed. 1795: *nărodului* – *norodului* (Sir 9, 22).

d) Fonetismele de tipul *strein*, *striin* sunt păstrate, cu predilecție, în BB: *striin* – *străin* (Dt 14, 21, Sir 8, 23, [22]), *ne-au instreinat* – *ne-au înstrăinat* (Bar 2, 11 [14]); cf. și, în ambele ediții: *strein* (Pr 5, 17).

e) Formele cu *e* medial aton trecut la *i* predomină în BB, spre deosebire de BBl: *baliga* – *balega* (Lv 4, 11), *judicători* – *judecători* (2 Par 34, 13), *pântecile* – *pântecele* (Lv 4, 11), *peștira* – *peștera* (Fc 23, 9), *priiatinul* – *priiatenul* (Sir 12, 9 [11]), *scaunile* – *scaonele* (Idt 9, 4), *sulițele* – *sulițele* (Idt 7, 8), *ulițele* – *ulițele* (Idt 7, 20); în ambele tipărituri apare și *priiatin* (Pr 17, 18), sau, în sens invers, izolat, *priiaten* – *priiatin* (Sir 6, 9).

f) Un fonetism moldovenesc cu *e* este înlocuit în BBl cu *ă*: *nedejdui* – *au nădăjduit* (Ps 90, 14).

g) Formele cu *i* menținute în BB s-au sincopat în BBl: *direapta* – *dreapta* (Iona 4, 12), *dreptățile* – *dreptățile* (Bar 2, 14 [19]), *s-au îndireptat* – *s-au îndreptat* (Sir 49, 3).

h) În schimb, un fonetism cu *â* trecut la *i* (formă analogică) apare numai în BBl: *tânăr* – *tinăr* (Fc 42, 15, 43, 3, Dt 1, 39), alături de *tânărului* (Pr 22, 15). Fenomenul se mai întâlnește în prezent în zona Banat-Hunedoara, în părțile Mureșului mijlociu și a Târnavelor, cu ramificații până înspre Sibiu și Brașov, precum și în întreaga Oltenie (cf. *Atlasul lingvistic român* I, vol. II, h. 179).

i) „Diftongarea” lui *â*, în cuvinte de tipul *pâine*, este oscilantă: fonetismul etimologic se menține în

²⁹Nicolae I. Nicolaescu, *Scurt istoric al traducerii Sfintei Scripturi. Principalele ediții ale Bibliei în Biserica Ortodoxă Română*, în „Studii teologice”, XXVI, 1974, nr. 7-8, p. 504-512.

³⁰Ion Gheție, *Biblia de la București și procesul de unificare a limbii române literare*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, 1972, p. 53-66.

ambele texte, în forme precum *câinii* (3 Rg 14, 11), *mâne* (Iș 32, 5), *mânile* (Fc 39, 12, 13, 3 Rg 7, 32); formelor epentetice din BB, răspândite în Țara Românească, li se contrapun în BBl cele cu *â*: *câinească* – *cânească* (Iș 8, 22), *câinii* – *câinii* (3 Rg 21, 19, 24), *câinele* – *cânele* (Tob 11, 3), *mâine* – *mâne* (Nm 14, 25, Ios 4, 6, 3 Rg 19, 11), *mâinile* – *mânile* (Iș 15, 17, Mc 8, 23), *pâine* – *pâne* (Fc 37, 25, 3 Rg 18, 13, Mc 8, 14, Lc 4, 3); este interesant că în unele forme „nediftongate” din BB apare în BBl epenteza lui *i*: *mâinile* – *mânile* (Fc 27, 22, Iș 9, 29, 33, Lv 8, 18), intervenție care aparține tipografilor de la Blaj, întrucât în toate cazurile protograful traducerii (Ms. rom. 70, 71 și 111) prezintă forma *mâinile*; aceeași inadvertență față de manuscrisul lui Micu am întâlnit-o și în cazul formelor *pâine* (Fc 40, 1, Nm 15, 20), *pâinile* (Nm 15, 19), epentetice în ambele ediții, dar care prezintă în manuscris fonetismul original.

j) În cazul lui *î* etimologic din *îmbla*, *împlea*, păstrat parțial în BB, în BBl s-a adoptat norma literară: *s-au împlut* – *s-au umplut* (Dt 34, 9), *să împle* – *să umplă* (Is 8, 8), *îmblați* – *umblați* (In 12, 35).

k) Unele forme în care *u* a trecut la *o* au fost restabilite în BBl: *conoaște* – *cunoaște* (Sol 9, 13).

l) În domeniul consonantismului, menționăm mai întâi durificarea labialelor numai în BB, o particularitate nemuntenească de limbă: *să clipească* – *să clipească* (Pr 4, 25), *păscarii* – *pescarii* (Is 19, 8), *vacul vacului* – *veacul veacului* (Ps 9, 18), *să vorovască* – *să vorbească* (Pr 6, 22); opoziția se menține și în poziția „tare” a labialei, reflectând în BBl situația din graiurile locale: *băură* – *au beut* (Iș 24, 11).

m) Palatalizarea labiodentalei *f*, care este frecventă în BB, este normalizată, de cele mai multe ori, în BBl: *hiară* – *fiară* (Lv 17, 13, Ap 13, 11), *hierul* – *fierul* (Ios 6, 19), *hiarăle* – *fiarăle* (Iș 23, 11, Iz 34, 25), *hiarăle* – *fierile* (Dn 8, 4), *hiarea* – *fiiarea* (Pr 5, 4); sporadic, fenomenul apare și în BBl: *hiară* – *hiară* (Sol 17, 19), *hiarăle* – *hiarăle* (Ps 103, 12), *herestraie* (Am 1, 3), *hierestreului* – *herestreului* (Idt 3, 11).

n) În unele cuvinte de origine slavă, s-a menținut fonetismul etimologic în BB, potrivit graiului din nordul Moldovei, pe când în BBl laringala *h* a evoluat, în general, la *f*: *pohta* – *pofta* (Pr 6, 25), *pohteaste* – *poftaste* (2 Rg 20, 11); apar și excepții, în care fonetismul original este comun, de pildă în *pohtă* (Sol 19, 11), în consonanță cu situația din graiurile din Muntenia și sudul Transilvaniei; există exemple în care *f*, provenit din *h*, s-a sonorizat, trecând la *v*, în BBl: *praful* – *pravul* (Dt 9, 21, Ep Ir 1, 10 [13]), cf. și *prah* – *prav* (Ep Ir 1, 14 [17]), *vârful* – *vârvul* (Iș 24, 17).

o) Rostirea dură a lui *s*, *z*, *ț*, dominantă în BB, se regăsește și în BBl, în alternanță cu rostirile moi: *sângur* (Pr 9, 12), *sămn* – *sămn* (Lv 13, 23), *zăciuală* (Tob 1, 7); unele forme dure devin moi în ed. 1795: *auzând* – *auzind* (Idt 14, 7), *să folosască* – *să folosească* (Ep Ir 1, 57), *să păzăști* – *să păzești* (Pr 7, 5), *sara* – *seara* (Dt 16, 16), *sămn* – *semn* (Mc 8, 12), *sângur* – *singur* (Is 2, 17), *țarmure* – *țermure* (Mt 13, 2), *țarușii* – *țerușele* (Nm 3, 37), *țâte* – *țițe* (Ap 1, 13), *țatele* – *țițele* (Cânt 1, 1); BBl adoptă, în ultimele exemple, rostirea moale a africateri *ț* și în situațiile în care vocalele se găseau în poziție „tare”; unele rostiri

moi sunt comune: *înțelepciunea* (Ecc 9, 15), *țițelor* (Fc 49, 25), *au zemislit* (Cânt 8, 2); în alte situații însă, rostirile moi din BB s-au durificat în BBl, potrivit răspândirii dialectale a fenomenului: *cetățean* – *cetățeanului* (Pr 24, 28), *înțelept* – *înțălept* (Pr 9, 12, Ecc 9, 10), *seca* – *săca* (Is 19, 5), *seminției* – *săminției* (Iș 32, 13, Dt 11, 9), *sine* – *sâne* (Nm 16, 5).

Dacă în BB grafiile hipercorecte de acest tip apar sporadic, în BBl ele sunt mai frecvente: *simbetelor* – *sâmbetelor* (Nm 28, 9); dar și: *căzând* – *căzind* (Pr 25, 20), *deșchizând* – *deșchizind* (Dt 15, 8), *învățând* – *învățind* (Mc 14, 49), *răspunzând* – *răspunzind* (Ios 24, 16, Is 3, 6), *văzând* – *văzind* (Fc 43, 18, Dt 9, 16, Mt 13, 13).

p) Față de durificarea lui *ș*, *j*, înainte de *e*, *i*, generalizată în BB, în BBl predomină rostirile moi, care s-au menținut și atunci când diftongul *ea* se afla în poziție „moale”: *așa* – *așea* (Fc 50, 3), *coața* – *coajea* (Cânt 6, 6), *deșertăciune* – *deșertăciune* (Ecc 2, 1), *dojăneaste* – *dojeneaste* (Sir 11, 7), *jăluindu-se* – *jeluindu-să* (Pr 26, 24), *jărtăvnicul* – *jertvenicul* (Jd 6, 25), *jădovii* – *jidovii* (Ezr 1, 19), *să sfârșesc* – *să sfârșesc* (Bar 2, 13 [18]), *să slujască* – *să slujească* (Dt 29, 18), *șapte* – *șeapte* (Fc 29, 18), *șarpe* – *șearpe* (Fc 49, 17, Iș 4, 3), *șase* – *șease* (Fc 30, 20), *șazi* – *șezi* (1 Rg 22, 23), *ușa* – *ușea* (Iș 33, 10), *vrăjători* – *vrăjitori* (Lv 20, 6); izolat, apare, în ambele ediții, forma *șarpele* (In 3, 14); cf. și BBl *șapte* (Ps 78, 13), în BB numeralul fiind redat cu cifră.

r) În privința redării lui *j* + *o*, *u* latin, apar mai multe situații, dintre care, mai întâi, le consemnăm pe cele în care fricativă *j* este răspândită, de regulă, în ambele tipăriri: *ajutoriu* (Sir 8, 21 [20]), *împrejur* (Iș 37, 11, 12, 1 Par 10, 9); în alte cazuri, lui *j* din BB îi corespunde în BBl africateri *ğ*: *împrejur* – *împregiur* (Iș 32, 2, 3 Rg 7, 11), *încunjurare* – *au încungiurat* (3 Rg 22, 32), *putrejune* – *putregiune* (Is 14, 11); uneori, aceste forme sunt comune: *încungiura* (Idt 10, 19); nu puține sunt situațiile inverse însă, în care lui *ğ* din BB îi corespunde *j* în BBl: *agiutoriu* – *ajutoriu* (Pr 21, 31), *batjocoreaste* – *batjocoreaste* (Pr 15, 5), *giunghiiare* – *junghiiare* (Pr 7, 22), *giurământ* – *jurământ* (Tob 8, 15 [21]), *încungiurare* – *încunjurarea* (Pr 1, 27).

s) Din compararea trăsăturilor morfologice reținem forma substantivului *tată*, care în BB este *tatul* (2 Rg 15, 7, Mc 8, 38), specifică graiurilor din Moldova, în opoziție cu forma literară din BBl; sunt comune pluralele neutre în *ă*: *carăle* (Iș 14, 9), *hotarăle* (Ps 147, 3); articolul posesiv *a* invariabil este normalizat în ediția de la Blaj: *pentru păcatele mele și a părinților miei* – *după păcatele mele și ale părinților miei* (Tob 3, 4 [5]); o formă tare de perfect simplu din BB este transformată în perfectul compus în BBl: *mă prinset* – *m-ați prins*; față de imperativul *adu* din BB, în BBl apare forma particulară *ado* (Ecc 12, 1).

ș) Paragraful cel mai semnificativ privind evoluția normelor literare în *Biblia de la Blaj* îl constituie cel privitor la lexic, în care elementele de tip nordic sunt mai puțin numeroase ca în ediția din 1688, concomitent cu înmulțirea celor de tip sudic. În mod paradoxal, procesul de muntenezare este mai accentuat într-o tipăritură din Transilvania, față de una apărută la București. Iată această paralelă,

selectivă, între BB și BBl: *acolisitura* – *obrazniciia* (Lc 11, 8), *aluat* – *dospit* (Iș 34, 25), *apesteaște* – *zăboveaște* (Mt 24, 48), *areții* – *berbecii* (Fc 31, 10), *ariciul* – *hirogrilionul* (Lv 11, 5), *astrucat* – *îngropat* (Tob 2, 6), *bahnă* – *bălți* (Is 35, 7), *bântuiale* – *ispite* (1 Ptr 1, 6), *blagoslovit* – *binecuvântat* (Fc 12, 2), *bogza* – *buha* (Lv 11, 15), *bozii* – *idolii* (Fc 31, 19), *buzdugane* – *schiptruri* „seminții, neamuri” (3 Rg 11, 31, 32, 35, 36), *cantariu* – *cumpănă* (Dt 25, 13), *cantariu* – *punt* (Dt 25, 15), *căușale* – *păharale* (Nm 4, 7), *câmpului* – *țarinei* (Fc 2, 5), *cerdac* – *foișor* (Mc 14, 15), *chivot* – *corabie* (Fc 6, 19), *ciobotă* – *încălțăminte* (1 Rg 12, 3, Am 2, 6), *cioplitetele* – *idolii* (Iș 34, 13), *cirezile* – *ciurdele* (Dt 28, 4), *cerezile* – *ciurzile* (Dt 28, 18), *ciutura* – *vadra* (Ecc 12, 6), *ciuturile* – *vasăle* (In 2, 7), *clicuit* – *strigat* (Idt 14, 9), *coconii* – *pruncii* (Lc 11, 7), *concenire* – *sfârșit* (Sof 1, 19), *copacii* – *arborile* (Fc 23, 17), *copilaș* – *prunc* (Jd 8, 14), *copilul* – *sluga* (Sir 33, 30), *copuzul* – *alăuta* (Fc 4, 21), *coșniță* – *corfă* (Iș 29, 3), *covăseala* – *aluatul* (Mc 8, 15, Lc 12, 1), *cuhnii* – *bucătării* (Iz 46, 24), *danțuri* – *jocuri* (Jd 9, 27), *davir* – *oltariul* (2 Par 5, 7), *decindea* – *dincolo* (Dt 1, 5, Ios 24, 2), *despuiști* – *goli* (Fc 3, 7), *dodeiala* – *îmbulzala* (Dt 28, 53), *dudeaile* – *sicomorii* (3 Rg 10, 27 [28]), *dumăi* – *vorbi* (Pr 15, 13 [12]), *elam* – *pritorul* (2 Par 3, 4), *fătăciunile* – *rodurile* (Jd 6, 4), *fântâna* – *puțul* (Ps 68, 19 [18]), *fota* – *rochiia* (Rut 3, 15), *gard* – *păretariu* (Iș 26, 2), *gâlcevi* – *turburări* (Pr 6, 14), *gârlă* – *râu* (Iș 2, 5), *gâtul* – *grumazi* (1 Rg 17, 35), *ghizdavă* – *mândră* (Fc 29, 17), *ginere* – *mire* (Ps 18, 5, In 2, 9), *grădină* – *raiu* (Fc 2, 8), *greșul* – *poghircitura* (Jd 8, 2), *grobnita* – *mormântul* (Dt 34, 6), *hadâmul* – *famenul* (Sol 3, 14), *hicleșug* – *pânditoriu* (Sir 8, 14), *istovul* – *săvârșirea* (Evr 13, 7), *împletitură* – *salbă* (Nm 31, 50), *jâtnițele* – *cămarile* (Dt 28, 5), *judeca* – *pricea* (Jd 8, 1), *lațu* – *cursă* (Pr 6, 2), *limbi* – *neamuri* (Fc 17, 6), *lovituri* – *bolduri* (Nm 33, 55), *luoare* – *dar* (Iș 35, 23), *mâșcoi* – *catări* (Fc 12, 16), *merticul* – *măsură* (Lc 12, 42), *mescând* – *turnând* (Fc 40, 13), *mocioriță* – *bălți* (Is 35, 7), *muzaviriile* – *clevetirile* (1 Ptr 2, 1), *nacealnici* – *povățuitorii* (Jd 5, 15), *nașterile* – *rodurile* (Dt 28, 11), *nărodul* – *neamul* (Pr 14, 36 [35]), *năsipul* – *arena*, glosat: *năsipul* (Ap 20, 8), *năstrapa* – *fiiala* „vas, cupă” (Ap 16, 4, 8), *nesilie* – *pat* (Cânt 3, 9), *nevastă* – *mireasă* (Sol 8, 2), *obrezuiaște* – *taie împregiur* (Ios 5, 2), *olăcari* – *soli* (1 Mac 5, 14), *osiile* – *căile* (Sol 2, 9), *omățul* – *zăpada* (Ps 147, 5), *păgubi* – *globi* (Dt 22, 19), *părângile* – *zăvoarale* (2 Par 5, 8), *pășai* – *meargeți* (Ios 10, 24), *pângărit* – *întinat* (Ap 14, 4), *pleanuri* – *prăzi* (Idt 15, 8), *pofală* – *lăudat* (Dt 26, 19), *polcovicul* – *căpitanul* (FAP 22, 24), *polimarele* – *aripile* (Sir 9, 18), *politia* – *cetățâniia* (FAP 22, 28), *polog* – *acoperemânt* (Idt 10, 23),

poslușnicul – *sluga* (Fc 15, 3), *poticală* – *sminteală* (Idt 12, 2), *price* – *sfadă* (Pr 10, 13), *prișleți* – *nemearnici* (Ps 145, 8), *procleciune* – *blăstăm* (FAP 23, 14), *rădăcină* – *trupină* (Fc 49, 21), *răveneală* – *umezală* (Lc 8, 6), *râvnire* – *pismă* (Iac 3, 16), *rojdit* – *scărpinat* (Jd 8, 16), *rostul* – *gura* (Dt 18, 18), *rudeniile* – *casnicii* (Pr 17, 9), *sad* – *tufă* (Fc 22, 13), *sângifu* – *fimbrii* „ciucuri” (Nm 15, 38), *sicrii* – *corabie* (Fc 6, 14), *spata* – *armul* (1 Rg 9, 24), *sudălmii* – *ocări* (Pr 10, 19), *talaniță* – *curvă* (Sir 9, 3), *toiagele* – *schiptrurile* (1 Rg 10, 19), *toporul* – *săcurea* (Dt 19, 5), *trestia* – *condeiul* (Ir 8, 8), *trufă* – *laudă* (Idt 15, 11), *turte* – *pogăci* (Nm 11, 8, Jd 7, 13), *țâmbale* – *alăute* (1 Rg 18, 6), *undețile de carne* – *furcuțele* (Nm 4, 14), *urloiu* – *șipot* (Sir 24, 31), *usturoiul* – *aiuri* (Nm 11, 5), *vase* – *luntri* (Dt 28, 68), *za* – *platoșea* (1 Rg 17, 38), *zavistiile* – *pizmele* (1 Ptr 2, 1), *zăpodia* – *valea* (2 Rg 5, 22), *zbirștină* – *aveare* (2 Mac 12, 21), *zbirștină* – *împiedecări* (Idt 7, 2), *zgău* – *pântece* (Fc 16, 4, Nm 3, 12).

Limitându-ne la această investigație frontală, suntem în măsură să caracterizăm limba *Bibliei de la Blaj*³¹, care se detașează, în mod tranșant, de aceea a tipăriturii lui Șerban Cantacuzino, puternic marcată de influența graiului moldovean. Versiunea realizată cu mult discernământ de către Samuil Micu reflectă, într-adevăr, oscilațiile variantei literare sud-vest ardelenese, în care vechile deprinderi de a scrie răzbăteau uneori la suprafață. Față de tipăriturile blăjene din deceniile anterioare, care adoptaseră modele muntenești mai omogene, *Biblia* din 1795 nu a beneficiat de un prototip similar, ceea ce explică unele alternanțe fonetice, precum și câteva concesii făcute graiului local. În mare parte însă, în special prin elementele de lexic pe care le vehiculează, *Biblia* lui Samuil Micu ilustrează tendințele de unificare a limbii române literare, care se manifestau tot mai pregnant în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ni se pare, prin urmare, elocventă caracterizarea pe care Perpessicius o făcea *Bibliei de la Blaj*, după ce descoperirea în *Glossa* lui Eminescu sonori desprinse, imprevizibil, din *Ecleziastul* tâlmăcit de Samuil Micu: „O lectură comparativă a celor două Biblii, de la 1688 și de la 1795, apleacă cumpăna în favoarea celei de a doua. Și nu e la Clain numai grija unei clarități cât mai explicite, dovadă argumentele inițiale ale capitolelor, glosele, explicațiile cuvintelor, cu cari e înlesnită lectura unui text bogat în arcane, dar este mai cu seamă grija unei continui rotunjiri a frazei, a expresiei, a topiceii”³². Cuvintele filologului și editorului împătimit al poetului circumscriu, lapidar, nu numai sensul unei afinități electivă, ci intuiția profundă a valorilor perene ale spiritului, între care „Cartea cărților” de la Blaj ocupă un loc aparte.

EUGEN PAVEL

³¹A se vedea, în acest sens, și I. Bălan, *op. cit.*, p. 167-187; Jacques Byck, *Samuil Micu Klein*, în „Gazeta literară”, III, nr. 20, 17 mai 1956; Perpessicius, *Samuil Micu Clain*, în *Scriitori români*, vol. I, București, 1986, p. 57-80; Al. Andriescu, *Elemente de stil oral în Noul Testament de la Bălgrad (1648) și Biblia de la București (1688)*, în comparație cu *Biblia* lui Micu (1795) și *Noul Testament de la Viena (1875)*, în „Analele științifice ale Universității «Al.I. Cuza» Iași”, secț. III, Lingvistică, XXXII, 1986, p. 47-53; idem, *Biblia de la București (1688) și Biblia de la Blaj*, în „Dacoromania”, VII, 1988, p. 195-201.

³²Perpessicius, *op. cit.*, p. 71.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Tipărită prima oară la Blaj, în 1795, cea de-a doua traducere integrală a *Sfintei Scripturi* în limba română, aparținând ilustrului cărturar al Școlii Ardelene, Samuil Micu (1745-1806), este readusă acum în actualitate, într-o ediție jubiliară.

Tentativele anterioare de reeditare a *Bibliei* lui S. Micu nu au lipsit, printre acestea înscriindu-se inițiativa unui erudit dascăl al Blajului, Victor V. Smigelschi, din primele decenii ale acestui secol. Transcrierea sa, colaționată cu o nouă ediție a *Septuagintei* și cu *Vulgata*, cuprindea unele corecții ale ediției princeps (nemenționate în aparatul critic), remarcându-se însă prin amplele comentarii din subsol ale textului biblic (Ms. rom. 284, BAR, filiala Cluj). Publicarea acestei versiuni puțin modificate, care cuprindea și textele complementare ale primei ediții, a fost mereu amânată, astfel încât și după anul 1918 se mai făceau referiri la acele „zvârcoliri neputincioase”¹ pentru editarea *Bibliei*. O nouă ediție a acestei prestigioase lucrări pregătea, între cele două războaie mondiale, episcopul greco-catolic de la Oradea, Valeriu Traian Frențiu², rămasă tot în fază de proiect. Dacă ne reamintim că traducerea lui Micu se datora îndemnului lui Ignatie Darabant, ajuns episcop de Oradea, încercăm să regăsim, în mod simbolic, ecourile unui mesaj peste timp, pe care un prelat din aceeași dieceză, PSS Virgil Bercea, îl va duce la îndeplinire în zilele noastre.

Ediția de față are, în principal, atributele unei ediții diplomatice interpretative, potrivit disocierilor criticii textuale (François Masai, Alberto Chiari), propunându-și obiective limitate, dar riguroase, în stabilirea textului de bază și transcrierea sa. Proiectul unei ediții critice, în adevăratul înțeles al termenului, pe care colectivul de față l-a abordat deja, va consta într-o reeditare sinoptică a *Bibliei de la Blaj*, în care vom include traducerile paralele ale lui Petru Pavel Aron și Samuil Micu, prin compararea manuscriselor cu versiunea tipărită, cu emendări paleografice și conjecturale mai extinse, în care vom fructifica, în aparatul critic, lecțiunile și comentariile din transcrierea lui Victor V. Smigelschi.

Pentru intrarea în circuitul științific imediat a *Bibliei* din 1795, am propus un mod de editare puțin simplificat, cu un număr redus de intervenții: îndreptarea greșelilor evidente de tipar, scrierea separată a unor cuvinte compuse (*Emec-Ahor*) și scrierea într-un cuvânt a celor care prezintă un grad avansat de fuziune (*untdelemn*), restabilirea între croșete a literelor sau a cuvintelor omise, precum și completarea unui salt de tip *bourdon*. Textul a fost stabilit prin examinarea mai multor exemplare, redându-se varianta mai extinsă din cadrul diferențelor de tiraj, cum este cazul din Sir 26, unde am transcris și versetele suplimentare.

S-au efectuat câteva emendări necesare ale textului, după cum urmează:

a) La p. 25a/23, am transcris *Laomim* numele tipărit ΛΟΜΗΜ (Fc 25, 3), corectat prin comparare cu Ms. rom. 70 și 111;

b) S-a corectat la p. 35a/25, după protograful traducerii, numele *Asir*, tipărit ΑΙΗΡΚ (Fc 35, 26);

c) S-a transcris la p. 36a/46 *Valenon*, în loc de ΑΛΛΕΝΟΝ (Fc 36, 38), conform ms.; cf. și ed. Bos: Βαλλενών;

d) Numele propriu *Gola*, tipărit greșit sub forma ΠΟΛΑ (Fc 36, 40), la p. 36a/55, prin confuzia lui Γ cu Π, emendat după ms.; cf. și ed. Bos: Γωλᾶ;

e) La p. 146b/27, am transcris *Suni* numele propriu tipărit greșit, de două ori consecutiv, ΟΨΗΗ (Nm 26, 15); menționăm că numele s-a alterat pe parcursul transcrierii, în Ms. rom. 71 fiind forma corectă ΟΨΗΗ, copiată în Ms. rom. 111 mai greu lizibil, care a permis confuzia lui Ο cu Ψ, redat de tipografi prin ΟΨ; cf. și BB;

f) Tot o greșeală de tipar, repetată, de la p. 154a/25, 26, a condus la alterarea numelui *Mateca* (Nm 33, 28, 29) sub forma ΜΑΤΕΝΚΑ, ΜΑΤΕΗΚΑ, în manuscris fiind forma corectă ΜΑΤΕΚΚΑ, unde prima slovă Κ a fost confundată cu Η, Η;

g) La p. 204a/57, s-a tipărit ΠΑΜΗΑ, în loc de ΤΑΜΗΑ (Ios 15, 57), lecțiunea *Tamna* fiind corectată după *Septuaginta* (cf. B. Complut, B Ald.: Θαμνά);

h) A fost corectat numele propriu *Neestan*, tipărit ΠΕΕΣΘΗ (4 Rg 18, 4), la p. 340a/48; cf. ed. Bos: Νεεσθάν;

i) La p. 444a/20, s-a transcris *știința*, tipărit ΦΙΗΗΙΔΑ (Iov 12, 12), datorită unei confuzii între slovele Φ și Ψ; cf. ed. Bos: ἐπιστήμη;

j) S-a corectat lecțiunea *zalei*, tipărită ΖΗΛΕΗ (Iov 41, 3), de la p. 459a/34; cf. ed. Bos: ἴσος; *Vulgata*: *indumentum*;

k) La p. 486b, s-a completat saltul de tip *bourdon* de la Ps 68, 41 (40), prin comparație cu ediția *Psaltirii* apărută la Blaj în 1764: *Și vor lăcui acolo, și-l vor moșteni pre [dânsul, și seminția robilor Tăi vor stăpâni pre] el, și cei ce iubesc numele Tău vor lăcui într-însul*;

l) S-a corectat la p. 509a/28 *goniia*, tipărit ΓΗΗΙΑ (Ps 118, 150), potrivit edițiilor anterioare ale *Psaltirii*;

m) În *Noul Testament*, la p. 55a/20, s-a îndreptat forma numelui *Ionan*, tipărit ΙΩΑΗΗ (Lc 3, 30), lecțiune corectată în conformitate cu protograful lui Micu (Ms. rom. 112);

n) S-a transcris, la p. 130b/31, *Ptolomaida* (FAp 21, 7), tipărit greșit ΚΤΟΛΟΜΑΗΔΑ, emendare după Ms. rom. 92, BAR, filiala Cluj.

¹I. Modrigan, *Cum a apărut Biblia lui Clain? Pe bază de documente inedite*, în „Cultura creștină”, VIII, martie 1919, nr. 5-6, p. 96.

²Ioan Georgescu, *Tipografia seminarului din Blaj*, în „Boabe de grâu”, V, 1934, nr. 1, p. 6.

Observație: La p. 668, s-au păstrat cele două variante, *Faturi* (Iz 29, 14) și *Paturi* (Iz 30, 14), ocurente și în Ms. rom. 115, acestea nefiind greșeli de copiere sau de tipar, ci oscilații ale traducătorului față de lecțiunile din diferite versiuni ale *Septuagintei*; cf. ed. Bos: Φαθωρής; B. Alex.: Παθουρής; B. Ald.: Παθούρης.

Pe lângă aceste corecturi și emendări ale unor lecțiuni, au fost restabilite unele omisiuni de litere, silabe sau cuvinte, precum: *Ma[s]refont* (Ios 11, 8); *Ma[ha]ti* (Ios 13, 13); *Noaptea mi-au pus în [loc] de zi* (Iov 17, 12); *pus[t]nicești* (Ps 119, 4); *Sla[vă]* (Ps 123, 8); *răs[p]lăți* (Pr 24, rezumat); *dumbrava [de] leamne* (Ecc 2, 6); *pre[s]te* (Ir 11, rezumat); și *am [rându] hotarăle lui* (Mal 1, 3), cf. BB; Bos: ἔταξα τὰ ὅρια.

O lecțiune alterată printr-o literă în plus a fost restabilită: *lipi*, tipărit *lipsi* (Iov 41, 6). Au fost operate, de asemenea, corecturile din erată, cu excepția unei singure semnalări pe care, potrivit protografului traducerii, nu am luat-o în considerație: *marhă* nu a fost înlocuit cu *marfă* (Dt 20, 14). Câteva greșeli minore de tipar, precum inadvertențele dintre unele colontitluri și capitolele respective, au fost îndreptate în mod tacit.

Locurile paralele au fost confruntate cu textul *Bibliei*, precum și cu trimiterile din versiunile moderne, începând cu ediția din 1914, iar neconcordanțele au fost îndreptate între croșete. S-au completat asteriscurile, marginal și în text, în funcție de numărul trimiterilor la diferitele părți ale unui verset.

S-a îndreptat tacit silabația defectuoasă uneori la final de coloană sau de pagină. Numerotația capitolelor și a versetelor s-a făcut potrivit edițiilor moderne ale *Bibliei*, respectiv cu cifre arabe atât pentru capitole, cât și pentru versete.

În structurarea ediției, s-a dispus, în partea stângă, reproducerea anastatică a textului cu caractere chirilice, iar în partea dreaptă, transcrierea interpretativă a acestuia. În tehnoredactarea textului transcris, s-a avut în vedere doar așezarea identică în coloană și în pagină, nu și în rând.

Textul *Bibliei* a fost redat cu litere latine, în transcriere interpretativă, respectându-se realitatea sa lingvistică, fără a se utiliza alte semne diacritice în afara celor existente în ortografia actuală.

Correspondentele slovelor chirilice pe care le-am adoptat în transcriere sunt următoarele:

А = a, Б = b, В = v, Г = g, Г (+ Е, Н) = ghe, ghi, Д = d, Е, Е = e, ie, Ж = j, З = z, И, Ї, І = i, К = c, К (+ Е, Н) = che, chi, Л = l, М = m, Н = n, О, W = o, П = p, Р = r, С = s, Т, 7 (variantă) = t, Q = t, ft, S, OY = u, Ф = f, Х = h, Ц = ț, Ч (+ А, Е, О) = cea, cio, Ш = ș, Щ = șt, Ъ = ă, â, К = 0 (zero), ă, i, Ъ = ea, ia, Ю = iu, Я = â, ă, ІА = ia, ea, А = ia, ea, ǰ = x, V = i, v, u, ПС = ps, А = în, îm, î, n, Ч (+ Е, Н) = ge, gi. Slova s are în *Biblia de la Blaj* numai valoarea de cifră (6).

Se disting trei categorii de slove: slove care au un singur corespondent fonetic; slove care au mai multe valori fonetice; slove diferite care notează același segment fonetic. În funcție de dificultățile întâmpinate în interpretarea valorii lor fonetice, slovele se împart în două categorii: slove care nu ridică probleme în stabilirea valorii lor și, respectiv, slove care pun probleme de interpretare, ultima categorie impunând câteva disociații și exemplificări.

Vom trece în revistă, în continuare, grafiile susceptibile de mai multe interpretări, pe care am urmărit să le tratăm unitar:

1. Ъ (notat, de regulă, după consoană) s-a transcris, în general, prin ea:

a) în forme de tipul КАРТЪ = *cartea*, ЛЪГЪ = *leagă*, ЛЪМЪ = *lumea*.

b) în poziția [e], în cuvinte de origine latină de tipul БЕСЪРЕКЪ = *besearecă*, ФЪТЕ = *feate*, ЛЪМЕ = *leage*, ЗЪЧЕ = *zeace* (cu Ъ accentuat urmat de un e în silaba următoare).

c) în cuvinte de origine slavă, precum: НЕМЪРНИКЪ = *nemearnic*, ВЪЧНИКЪ = *veacinică* (unde este posibilă conservarea diftongului originar).

d) în alte cazuri, Ъ s-a transcris prin ia: АЧЕЩЪ = *aceștia*, ЖЪНГЪТЕ = *junghiate*, КЪР = *chiar*, ШЪС = *și-au*.

2. А a fost redat prin ia sau prin ea, după cum urmează:

a) la inițială de cuvânt sau de silabă (având valoarea lui ІА) s-a transcris ia: А = ia (vb.), КЪРША = *căruia*, АНОАЩЕ = *înnoiaște*, МШАРЕ = *muiare*, ЧЕЛША = *celuia* etc.

b) unele nume proprii au fost transcrise cu ea, conform tradiției: ГАЛЛЕА = *Galileea*, ІСАЕА = *Iudeea*.

3. ІА la inițială de silabă s-a redat prin ia: ЛЪКШАСКЪ = *lăcuiască*, ІА = ia (vb.), МЖНГЖІАТ = *mângâiat*, ІАРЪ = *iară*.

Excepție: А, ІА au fost redat prin ea (și nu prin ia) în cazul formelor pronominale: А = ea (pron. pers. fem. 3 sg.), АЛЕ = *eale* (pl.), АЧКА = *aceaea*, precum și în cazul formei verbului a fi: ІАСТЕ = *east* (și nu *iaste*).

Sucesiunile ІА și ІЕ se redau prin ea, e (și nu prin ia, ie), conform principiului morfologic, care reglementează scrierea cu ea/ia, e/ie după consoanele palatale k', g'. Formele respective s-au transcris: chemând, cheile, cheltuit, gheață, veghez (și nu chiamând, chieile, chieluit, ghiață, veghiez). Au fost păstrate variantele care reflectă oscilații de încadrare morfologică: păreache – păreachie, veache – veachie.

Sucesiunile **їа, їа** în **абїа, кїамъ, пїарде, апїадекъ, вїацъ, апропїа, апъркъїа, робїа** s-au redat prin *ia*: *abiia, chiiamă, piiarde, împiiadecă, viiață, apropiia, împărății, robii*; la fel sunt transcrise și numele proprii: *Araviia, Iezechiia, Oziia, Samariia*. În cazurile **мїам, шїаву** am transcris însă *mi-am, și-au*.

4. **е, е** la inițială de cuvânt și de silabă, în cuvinte românești, s-a transcris *ie*, potrivit ortografiei actuale, în cuvinte de tipul: **грѣск** = *grăiesc*, **спше** = *spuie*, **ешнтъ** = *ieșit*, **ертъчше** = *iertăciune*, **кїае** = *încheaie*, **пїае** = *ploaie*, **треше** = *trebuie*.

S-a transcris însă *e* și nu *ie* în paradigma verbului *a fi* și în cazul pronumelor personale *eu, el, ei*. De asemenea, în unele nume proprii străine și în împrumuturi, la inițiala cuvântului sau a silabei s-a transcris *e*: *Efes, Noe, episcop*. În schimb, **ѣсан** s-a transcris *Iesan*, conform *Septuagintei*: *Ἰεσοῦν*.

5. Ierul mare **ъ** și iusul mare **ѡ** sunt discutați împreună, deoarece în vechile texte românești notează deopotrivă pe *ă* și pe *â*. În *Biblia de la Blaj* există tendința de a se folosi **ъ** cu valoarea de *ă* și **ѡ** cu valoarea lui *â*: **пъкат** = *păcat*, **ркъспше** = *răspunse*, iar **дъшїи** = *dânșii*, **пъмънт** = *pământ* etc. Există, totuși, cazuri de nerespectare a acestei distribuții, adică de notare a lui *ă* prin **ѡ** sau a lui *â* prin **ъ**: **къвънт** = *cuvânt*, **сфънт** = *sfânt*. De aceea, s-a urmărit, în general, redarea celor două semne chirilice prin *ă* sau *â*, conform pronunției actuale. Nu am eludat însă o serie de grafii, precum *dentăi, mânia, până, tâlhariu*, care reflectă o situație de fapt din graiurile dacoromâne și care au fost notate ca atare. Pentru grafiile cărora în limba veche și în graiurile actuale le corespund atât pronunții cu *ă*, cât și pronunții cu *â*, dar cărora nu li se poate aplica regula de mai sus, deoarece formele lor acceptate de limba literară actuală sunt cu *i* sau cu *e*, s-a adoptat redarea lui **ъ** prin *ă* și a lui **ѡ** prin *â*. Iată câteva alternanțe: **ркъднкъ** = *rădică* (Pr 25, 24), **рѡднкѡт** = *râdicat* (Ps 82, 2), **жъртвѣскъ, жѡртвѣ** = *jărtvească, jărtvă* (Ps 106, 22), **ркъчпн, ркъчпнт** = *râsipi, răsipit* (Is 24, 1, 5).

6. Ierul mic **к** este folosit frecvent în poziție finală, în general, fără valoare fonetică, putând alterna cu paiericul: **алъ** = *al*, **адевъркъ** = *adevăr*, **амнкъ** = *amin*, **ркъднкѡтъ** = *râdicat*. În această poziție, poate avea însă și valoarea *ă*: **деплинкъ** = *deplină* (In 16, 24), **десъвршнтъ** = *desăvârșită* (Iac 1, 25).

7. **о, ѡ** apar de obicei cu valoarea *o* sau *uo*. Ambele slove sunt folosite și pentru a nota diftongul *oa*, putând marca, eventual, și un *o* deschis. S-a transcris deci: **пїао** = *ploaia* (Dt 28, 24), **шїопте** = *șoapte* (2 Cor 12, 20). S-a restabilit elementul semivocalic prin notarea lui *u* în forme de tipul: **ѡ ѡѡ** = *a doua*, **ѡѡ** = *zauo*, **ѡѡ** = *ziuo*. În schimb, grafii precum **ѡ ѡѡѡѡ, нѡѡѡ, ѡмѡѡѡѡѡ** s-au transcris ca atare: *adooa, noao, amândoa*.

8. **ю** final se redă prin *iu*:

a) după consoană: **ѡжѡтврїѡлкъ** = *ajutoriu*, **вѡнѡтврїѡлкъ** = *vânătoriu*, **чѡрїѡлкъ** = *ceriu*, **рѡбдѡтврїѡ** = *răbdătoriu*.

b) după vocală: **ѡїѡ** = *voiu*, **спшїѡ** = *spui*, **фнїѡ** = *fiiu*.

9. Slova **ѡ**, folosită la inițiala absolută, s-a redat prin *în* (**ѡтрѡ** = *întru*, **ѡкъшїѡрѡ** = *încungiura*) sau prin *îm* (înainte de *p, b*, conform ortografiei actuale): **ѡпърат** = *împărat*, **ѡпрѡтнѡтъ** = *împrotivă*. Dacă după **ѡ** este notată și nazala, s-a transcris *î*: **ѡн** = *în*.

10. **ѡ** s-a redat prin *i*: **ѡѡѡчн** = *Moisi*, **ѡгѡпткъ** = *Eghipt*, **ѡѡр** = *mir*, **тѡркъ** = *Tir*. S-a transcris *v* în: **ѡѡнѡгѡлїа** = *Evangheliia*, **нѡѡѡ** = *Isav*, **нѡѡн** = *Navi*, **пѡѡѡ/пѡѡѡлкъ** = *Pavel*, ultimele grafii fiind predominante în raport cu **пѡѡѡ**. În cuvinte precum **ѡѡтѡлнкъ** = *Autolic*, **ѡѡѡстннкъ** = *Augustin*, **кѡѡѡдїа** = *Claudia*, **пѡѡѡтѡѡѡѡѡѡ** = *pentateuchios*, **ѡѡѡлкъ** = *Saul*, **ѡ** s-a transcris *u*.

11. Slova **ѡ** s-a transcris *t* (la fel ca **т**) și nu *th*, întrucât apare în cuvinte și în nume proprii în care este impusă de etimon: **кѡрннѡ** = *Corint*, **ѡѡтѡѡѡ** = *Mateiu*. În unele nume proprii, s-a redat însă prin *ft*: **їѡѡѡ** = *Iefta*, **нѡѡѡлнн** = *Neftalim*, potrivit formelor din *Septuaginta*.

12. Semnele diacritice (cu excepția chendimei) nu s-au luat în considerare. Nu au fost deci notate accentele, spiritele și isonul.

13. Cuvintele abbreviate prin suprascriere sau contracție s-au întregit în mod tacit: **ѡѡнѡѡлкъ** = *Domnul*, **ѡѡнѡѡѡѡѡѡ** = *Dumnezeu*, **ѡѡѡлкъ** = *Duhul*, **їѡс ѡс** = *Iisus Hristos* (prin analogie cu forma întregă).

14. Reduplicările de consoane în unele cuvinte (**ѡѡннъ** = *mană*) și în numele proprii nu s-au reprodus (**їѡѡѡѡ** = *Iov*,

ИWAHH = Ioan), o excepție fiind în cazul numelui Sarra, motivat contextual în raport cu Sara; în schimb, s-au redat reduplicările de vocale în scrierea unor nume precum: Aaron, Avraam, Caat, Galaad, Hanaan, Isaac, Mooli, Roov, Salaavil.

Pentru a nu altera prin pronunțare unele nume proprii având consoana palatală *k'*, le-am transcris potrivit etimonului: **МАКХИ** = Makhi (Nm 13, 15), **ВАКХИРЪ** = Vakhir (Nm 34, 22), **ВАКХИДЪ** = Vakhid (1 Mac 9, 1, 12, 14), **ЗАКХЕС** = Zakheu (2 Mac 10, 19), evitând astfel formele Machi, Vachir, Vachid, Zacheu.

Numele de popoare (coloseani, efeseani, galateani) și numele lunilor anului din ebraică (adar, haselev, nisan) au fost scrise cu literă mică, potrivit regulilor ortografice în vigoare.

În transcrierea textului am normalizat influențele ortografiei etimologizante asupra scrisului chirilic, legate de grafiile cu *s* în loc de *z* înaintea consoanelor sonore *b*, *d*, *g*, *j*, *v*. Nu au fost păstrate grafiile de genul *desbracă*, *sboară*, *sburătoare*, *svântat*, *svârlind*, care au devenit *dezbracă*, *zboară*, *zburătoare*, *zvântat*, *zvârlind*. În aceeași situație au intrat grafiile cu prefixele *des-* și *răs-*, care au devenit *dez-* și *răz-*, în cazurile: *deslega* – *dezlega*, *desnădejdui* – *deznădejdui*, *desnoda* – *deznoda*, *desvălit* – *dezvălit*, *resvlătesc* – *rezvlătesc*, *răsvrătite* – *răzvrătite*, *răsvretitori* – *răzvrețitori*.

Au fost păstrate, în schimb, o serie de forme învechite, populare și regionale, care se individualizează sub aspectul fonetic, morfologic și lexical, conducând la acceptarea unor variante fonetice și lexicale, precum: *bibol* (Dt 14, 5), *chipzuim* (Sol 9, 16), *cuvânte* (FAp 7, 38), *daică*, varianta lui *doică* (Is 2, 27), *doftori* (Tob 2, 9), *epohelor* (Idt, cuv. înainte, p. 749/6), *gâcire* (Pr 16, 10), *gâcitură* (Fc 44, 15), *herestraie* (Am 1, 3), *ipodromului* (Fc 48, 7), *să împărățască* (Ecc 4, 14), *împuță* (Sir 18, 18), *întra* (passim), *vor jăli* (Is 19, 8), *lăcrămi* (Ps 76, 6), *lăcuiți* (Za 2, 7), *macar* (Pr 6, 8), *mânji-să-va* (Sir 13, 1), *obicinuit* (Sir 26, 30), *ocăraște* (Pr 9, 7), *paravolă* (Idt, cuv. înainte, p. 749/10), *pierii*, varianta lui *perii* (Is 7, 19), *preașma* (Ne 12, 36), *protestanși* (Idt, cuv. înainte, p. 749/11), *pustăiu* (Mt 14, 15), *va săca* (Is 19, 5), *scârșni* (Ps 111, 9), *slucă* (Mt 23, 10), *soțietate* (Pr 18, 25), *stărnutarea* (Iov 41, 8), *străga* (Is 6, 4), *struncinături* (Pr 20, 29), *suptire* (Sol 7, 21), *trezvie* (Sir 19, rez.), *trezviți-vă* (1 Cor 15, 34), *țipet* (Is 5, 8), *veacinic* (passim), *visază* (Is 29, 8).

Au fost menținute, de asemenea, alternanțe fonetice și dublete lexicale, printre care: *amenințerilor* (Ir 36, rez.) – *amerințind* (Pr 6, 13), *nu te asămăna* (Pr 23, 4) – *asemănări* (Cânt 1, 10), *așzământ* (Ps 77, 41) – *așezământ* (Is 28, 15), *așjderea* (Ir 52, 20) – *așișderea* (Is 43, 8), *bălaorului* (Bel. p. 830/16) – *bălaur* (Bel 27, rez.), *binecuvântați* (Tin 40) – *binecuvintează* (Ps 102, 1), *chiar* (In 16, 25) – *chiiar* (passim), *cutrămurul* (Iosip 17, p. 892b/13) – *cutremur* (Is 15, 5), *datornicii* (Lc 16, 5) – *deatorășul* (Pr 29) – *deatoriu*

(Is 23, 2) – *detori* (1 Mac 10, 43), *de obște* (2 Mac 14, 25) – *de opște* (2 Mac 14, 22), *deschis-au* (Plg 3, 45) – *deșchis-au* (Plg 2, 16), *deșărtăciune* (Ecc 11, 8) – *deșertăciune* (Ecc 4, 16), *în deșărt* (Pr 26, 2) – *în deșert* (Pr 28, 25), *Eclisiastul* (Ecc 1, 2) – *Eclisiastul* (Ecc 1, 1), *Eghipet* (Ps 79, 9) – *Eghipt* (Is 11, 11), *fierâle* (Dn 4, 9) – *fieri* (Dn 4, 18) – *fiarâle* (Iz 34, 25) – *hiară* (pl.) (Sol 17, 19), *finichii* (Iz 40, 22) – *finicii* (Iz 40, 23), *s-au frâmt* (Ir 50, 23) – *frânt* (Is 36, 6), *frumseța* (Ecc 12, 9) – *frumsețea* (Ps 77, 67), *gaorii* (Ir 48, 28) – *gaurile* (Is 7, 18), *găorește* (Iz 12, 5) – *am găurit* (Iz 12, 7), *grijă* (Pr 14, 24) – *grije* (Pr 11, 29), *s-au împetrit* (Rm 11, 7) – *împietrire* (Rm 11, 8), *împotrivă* (Lc 21, 15) – *împrotivă* (passim), *împotrivnici* (Lc 12, rez.) – *împrotivnici* (passim), *încungiură* (Ecc 1, 6) – *încunjură* (Ecc 1, 5), *îndărăpnicia* (Is 24, 8) – *îndărăptnic* (Pr 16, 30) – *îndărăptnicii* (Pr 16, 32), *înfricoșare* (Ir 30, 13) – *înfricoșare* (Is 19, 17), *s-au înfricoșat* (Iona 1, 10) – *să vor înfricoșea* (Is 19, 17), *veți înseta* (In 4, 13) – *va însetoșa* (In 4, 14) – *veți însetoșea* (Is 65, 12), *înșală* (Is 3, 11) – *să înșeale* (Sol 4, 11), *înșălăciuni* (Pr 12, 5) – *înșelăciune* (Is 19, 14), *întâmpinăm* (Ps 94, 2) – *întimpină* (Pr 12, 14), *înțălept* (Pr 9, 12) – *înțelept* (Sir 10, 29), *înzăoși* (1 Mac 6, 35) – *înzoată* (1 Mac 6, 43), *jaf* (Sof 1, 13) – *jeaful* (Mal 3, 10), *jărtvească* (Ps 106, 22) – *jărtvă* (Ps 106, 22) – *jertvă* (Pr 7, 14) – *jirtvi* (FAp 14, rez.), *lăsând* (Mc 14, 52) – *lăsindu-l* (Mc 14, 50), *să lapede* (Bar 5, rez.) – *leapadă* (Pr 14, 36), *lăpădat* (Pr 77, 66) – *lepădat* (Ps 77, 63), *va lua* (Pr 11, 21) – *au luoat* (Mt 2, 14), *măhneaște* (Pr 25, 20) – *măhneaște* (Pr 15, 13), *măniia* (Ps 94, 12) – *mâniia* (Ps 77, 43), *mâini* (Is 31, 7) – *mâni* (Is 31, 7), *mireasmă* (Nm 15, 3) – *mireasmă* (Nm 15, 5), *mișăl* (Pr 22, rez.) – *mișel* (Pr 22, 22), *musica* (Sir 22, 6) – *muzica* (1 Mac 9, 39), *năcaz* (Pr 24, 10) – *necaz* (Ps 90, 15), *năcăjiia* (Ps 77, 47) – *necăjiia* (Ps 80, 13), *negoțătorii* (Iz 27, 25) – *negoțetoriei* (Iz 28, 16) – *negoțitorii* (Iz 27, 23) – *neguțitorii* (Iz 27, 23), *nemearnicele* (Bar 4, 14) – *nemearnicile* (Bar 4, 9), *nimănu* (Sir 15, 20) – *nimăru* (Tob 4, 19), *ochiul* (Ps 91, 11) – *ochiul* (Pr 20, rez.), *osăbire* (Is 56, 3) – *va osibi* (Is 56, 3), *pasări* (Pr 9, 12) – *paserilor* (Pr 1, 17), *păiajin* (Ps 89, 10) – *păianjin* (Is 59, 5), *să păzască* (Pr 2, 8) – *să păzesc* (Is 27, 4), *pâine* (Is 3, 6) – *pâne* (Is 21, 14), *peri* (Ps 91, 9) – *să nu pieri* (1 Rg 15, 16), *perirea* (Pr 16, 28), *pierirea* (Pr 18, 7), *persilor* (Dn 10, 1) – *perșilor* (Dn 10, 20), *pismuire* (Is 26, 11) – *pizma* (Is 16, 6), *praful* (Is 49, 23) – *pravul* (Iz 26, 10), *prieteșugul* (Sir 25, 2) – *prietșugul* (Sir 22, rez.), *am primit* (Lc 19, 6) – *priimește* (passim), *priveghează* (Sir 14, 23) – *priveghiat-am* (Ps 101, 8), *puțână* (Pr 15, 33) – *puțin* (Pr 22, 16), *au răcnit* (Ir 2, 15) – *răgnind* (Ps 103, 22), *rădică* (Pr 25, 24) – *rădicat* (Ps 82, 2) – *ridicat* (Ps 120, 1), *au răsipit* (Is 24, 5) – *răsipi* (Is 24, 1), *răspunzând* (Marco 15, 2) – *răspunzind* (Marco 15, 12), *răotate* (Pr 8, 5) – *răutate* (Pr 14, 18), *răunirea* (Ps 118, 139) – *nu răuni* (Pr 23, rez.), *răzulatește* (Pr 10, 33) – *răzvrătind* (Lc 23, 2), *au rumpt* (2 Mac 4, 38) – *ai rupt* (Ir 2, 20), *Samaria* (Is 9, 9) – *Samariia* (Is 10, 9), *să* (Is 19, 3) – *se* (Is 13,

14), *săceriș* (In 4, 35) – *seceriș* (In 4, 35), *sămn* (Is 18, 3) – *semn* (Is 7, 13), *sănătate* (Lc 10, 4) – *sănătatea* (Sir 30, 16), *săturării* (Sir 18, 25) – *am seturat* (Ir 31, 25), *sâne* (Pr 13, 7) – *sine* (Pr 13, 7), *sângur* (Is 2) – *singur* (Is 2, 17), *vei sâmti* (Pr 24, 14) – *sâmțitoare* (Pr 14, 10) – *simțea* (Ep Ir 23), *sânt* (passim) – *sinteți* (FAp 19, 15), *scaonul* (Pr 16, 12) – *scaunul* (Mt 23, 2), *sfarmă* (Idt 16, 2) – *sfărâmare* (Pr 10, 16) – *să sfărâme* (Sol 11, 20) – *sfărâmare* (Pr 10, 15), *snopi* (Mt 13, 30) – *znopi* (Rut 2, 7); *stăjeariul* (Am 2, 9) – *stejeariu* (Is 44, 14), *să stânge* (Pr 24, 20) – *voiu stinge* (Ir 47, 4), *străină* (Pr 5, 20) – *strein* (Pr 5, 17), *străjariul* (Iz 33, 6) – *străjeariu* (Iz 33, 7), *stracă* (Pr 19, 3) – *strică* (Pr 25, 21), *strâmtă* (Pr 23, 27) – *strânte* (Pr 31, 27), *șarpele* (In 3, 14) – *șarpelui* (Pr 30, 19), *șăd* (Pr 15, 20) – *șed* (Is 8, 14), *șezând* (Mc 12, 41) – *șezind* (Mc 14, 62), *tâmpână* (Ps 80, 2) – *timpenelor* (Is 24, 8), *tânărului* (Pr 22, 15) – *tinăr* (Pr 1, 4), *tinereațele* (Ecc 11, 9) – *tinereațelor* (Ecc 11, 9), *trâieră* (Is 41, 15) – *vei triera* (Is 41, 15), *vor trâmbița* (Is 27, 13) – *va trâmbița* (Iz 33, 3) – *trâmbiță* (Ps 80, 3) – *au trimbitat* (1 Mac 3, 54) – *trimbițele* (1 Mac 3, 54), *țările* (Is 8, 8) – *țerile* (Iz 11, 16), *uraște* (Pr 13, 25) – *urâea* (Ps 105, 11) – *ureaște* (Pr 15, 28), *văietați-vă* (Ir 48, 31) – *văitați* (Ir 4, 8), *văjmânt* (Ps 108, 28) – *veșmânt* (Ps 101, 27), *vrăjmașii* (Ir 19, 9) – *vrășmașul* (Os 5, 11).

Printre variantele și dubletele morfologice păstrate, enumerăm: *acești* (FAp 11, 12) – *aceștia* (passim), *s-a adâncat* (Ps 91, 5), *adecă* (passim), *ado* (Tit 3, 1), *aorea* (Ecc), *astară* (Iș 16, 6), *așa* (Pr 11, 22) – *așea* (Pr 6, 29), *buzălor* (Pr 23, 16) – *buzele* (Pr 23, 16), *care* (Ps 89, 4) – *carea* (Ps 82, 13), *casele* (Is 6, 11) – *cășile* (Is 13, 21), *cătră* (passim), *ceaea* (passim) – *ceea* (Iosip 4), *curând* (Is 14, 1) – *curund* (Pr 25, 8), *fugând* (Ir 39, rez.), *goli* (Tob 4, 21), *grumazii* (Cânt

4, 9), *gurei* (Sir 23, 6) – *gurii* (Sir 23, rez.), *iar* (Ir 7, 7) – *iară* (Ir 12, 17), *să împarță* (Sir 14, 15), *încătrău* (Tob 1, rez.), *întoartă* (Ps 77, 10), *mieu* (passim), *neajutorit* (Ps 86, 4), *să nu piei* (Pr 20, 16), *pe* (Ioil 3, 3) – *pre* (passim) – *pri* (*pri dinapoia*: 1 Mac 5, 33, *pri din afară*: Idt 13, 2), *au poruncit împăratul* (4 Rg 22, 12), forma auxiliarului pentru persoana a III-a singular a perfectului compus în *au* fiind generalizată, *roadele* (Pr 18, 20) – *rodurile* (Pr 18, 20), *au smuls* (Avc 1, 12) – *s-au smult* (Za 11, 2), *trusteale* (Is 40, 11).

S-au aplicat, de asemenea, normele ortografice actuale ale Academiei Române privind scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor (*pâine*, *sânt*), cu *î* la începutul și la sfârșitul cuvintelor (*înceape*, *cobori*), precum și în cuvinte compuse, de tipul: *Preainalt*.

Toate referirile la divinitate s-au notat cu majuscule, inclusiv formele pronominale. Punctuația s-a restabilit conform prevederilor actuale.

Aparatul critic al acestei ediții a fost prevăzut, pe lângă studiile consacrate unor aspecte de ordin istoric, cultural, filologic și lingvistic pe care le incumbă *Biblia de la Blaj*, cu un amplu *Glosar* și cu un indice de concordanțe ale numelor proprii.

Am păstrat în partea superioară a paginii numerotarea originală, iar în subsol am introdus o paginație unică a ediției, la care se face trimitere în cuprins.

Demersul nostru comun, al profesorilor universitari și al cercetătorilor științifici de la Institutul de Istorie, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” și Biblioteca Academiei din Cluj, precum și al colegelor din Târgu-Mureș, constituie un prim pas înspre realizarea unei ediții critice reprezentative a acestei monumentale tipărituri românești.

EUGEN PAVEL